

ZÁRT AJTÓK, NYITOTT LEHETŐSÉGEK: A REINTEGRÁCIÓ ESÉLYEI ÉS DILEMMÁI

Dolgozat lezárásának dátuma: 2025.01.06.

Jelige: ADL485

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	2
1. Elméleti háttér.....	3
1.1. Deviancia	3
1.1.1 Devianciaelméletek.....	3
1.1.2 Bűnelkövetés	6
1.2 Büntetés-végrehajtási intézetek.....	7
1.2.1 A börtön bemutatása – funkciók, jellemzők, elvárások és ellentmondások	7
1.2.2 Börtön, mint totális intézet.....	9
1.2.3 Személyi állomány.....	9
1.2.4 Fogvatartotti kategóriák	10
1.3 A fogvatartottakat érő hatások	12
1.3.1 A bánásmód.....	12
1.3.2 Börtönadaptáció, coping	13
1.3.3 Börtönártalmak	14
1.4 Javító törekvések kialakulása a büntetés-végrehajtásban	16
1.4.1 Reintegráció vagy reszocializáció	18
1.4.2 A reintegráció dilemmái.....	19
2. A reintegrációs törekvések megvalósulásának kutatása	23
2.1 A kutatás célja és kérdései	23
2.2 Kutatási kérdések.....	23
2.3 Minta bemutatása.....	24
2.4. A kutatás módszerei, eszközei és a kutatás körülményei	24
2.5. Eredmények elemzése és bemutatása	26
2.5.1 Élet a börtön előtt	26
2.5.2 Büntetés-végrehajtási intézet falai között	27
2.5.3 Szabad élet víziói.....	31
2.5.4 Reintegráció megvalósulása	32
2.6. Következtetések.....	36
Befejezés, összefoglalás.....	38
Irodalomjegyzék	40
Internetes hivatkozások.....	43
Törvények, rendeletek.....	43

Bevezetés

Vajon szükséges egyáltalán reintegrálni a bűncselekményt elkövetett embereket a társadalomba vagy elegendő lenne csak a büntetésre fókuszálni?

„Hazánkban a szabadságvesztés-büntetés jelenti a legsúlyosabb társadalmi elítélést, amely a törvényeket sértő viselkedés megbüntetéseként érheti az embert. A börtön tehát a büntetést szolgálja, a bűncselekményt elkövetettnek bűnhődnie kell.” (Boros, Csetneki, 2002:127.)

Mindemellett viszont Magyarországon a reintegráció elősegítését fő feladatként határozza a 2015-től hatályos új büntetés-végrehajtási kódex a büntetés-végrehajtási szervezetek számára, ettől függetlenül megfigyelhető a bűnelkövetések számának, azon belül is a visszaeső bűnelkövetők számának növekedése, mely kérdésként veti fel a börtönökben létesített reintegrációs tevékenységek megvalósulásának valódi sikerességét. Illetve azt, hogy vajon az eredményes reintegráció csak a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó tevékenységek függvénye, vagy esetleg más befolyásoló tényezők is megjelennek ennek kapcsán.

A személyes érdeklődésemet Luzsi Margó Rabmesék (2020) című műve keltette fel a téma iránt, melyben tulajdonképpen reintegrációt célzó tevékenység, nevezetesen egy mesekör megvalósulását követhetjük nyomon a felhasznált mesék olvasásával párhuzamosan. Fellelhetők olyan, a cselekmény tárgyilagos leírását kiegészítő gondolatok a könyvben, melyek rámutatnak, milyen ráhatása van a tevékenységnek a fogvatartottak szabadulás utáni időszakára. Amely pedig felvetette a kérdést, hogy vajon a műben említett végkifejlet a szóban forgó börtönbeli mesekör által elért egyedi jelenség volt, vagy más folyamatokkal is lehet lényegét tekintve hasonló eredményeket elérni? Továbbá, milyen más tevékenységek működnek a Heves Vármegyei Büntetés-végrehajtási Intézet falai között? Illetve milyen eredményeket tudhatnak magukénak? Egyáltalán mi minősíthető eredménynek, sikernek börtönviszonyok között?

Ezekre a kérdésekre igyekszem választ keresni a dolgozatomban. Ennek kapcsán írásomban a téma elméleti áttekintését követően a Heves Vármegyei Büntetés-végrehajtási Intézetben interjú módszerrel végzett kutatásom eredményeit mutatom be. Ennek során többek között kitérek a büntetés-végrehajtási intézetbe kerülés előzményeire, a börtönben töltött idő sajátosságaira és a fogvatartottak szabadulással kapcsolatos elképzeléseire, valamint reintegráció megvalósulásának lehetőségeire. Kutatásom során azt igyekeztem feltárni, hogy van-e relevanciája a sikeres reintegráció megvalósulásának. Mik az eredményesség, vagy a kudarc okai.

1. Elméleti háttér

1.1. Deviancia

A deviancia Andorka Rudolf (1994: 110) meghatározása szerint a következő: „olyan viselkedés, amely ellentétben áll azokkal a viselkedési normákkal, amelyeket a társadalom egésze, vagy a többsége, vagy egyik olyan jelentős része elfogad és követendőnek tart, amely rész képes a normákra vonatkozó felfogását érvényesíteni a társadalom egészében.” Tehát ezek alapján elmondható, hogy alapvetően maga a deviáns viselkedés csak a normákhoz képest értelmezhető. Valamint a viszonylagosság jellemzi, mely szerint adott társadalom, történelmi kor, vagy akár csak egy szubkultúra függvénye, hogy milyen viselkedés minősíthető deviánsnak. Önmagában viszont ennyitől nem sorolható valami a devianciák körébe, Rosta Andrea (2007: 37) a következőkkel egészítette még ki: ön és/vagy közveszélyesség jellemzi, intézményes reakciót vált ki, többségi társadalom elítéli, illetve a devianciák képviselője bizonyos arányszám alatt marad, ugyanis ellenkező esetben az válna megszokottá, normává. Továbbá megkülönböztethetünk úgynevezett „hagyományos devianciákat” és „kvázi devianciákat”. Az első típusba sorolható az alkoholizmus, öngyilkosság, kábítószer-fogyasztás és bűnözés, ugyanis ezekben közös, hogy közmegegyezően alapszik devianciaként való értelmezésük, mely már hosszú időn át szilárdan tartja magát a világ jelentős részén, illetve az emberek tudatában, különböző normarendszerekben is deviáns viselkedésekként vannak számontartva. Míg ezzel szemben a „kvázi devianciák” kevésbé alapulnak közmegegyezően, ezért devianciává kikiáltásuk nehezebb, valamint az is előfordulhat, hogy társadalmi átalakulások okán közmegítélésük is megváltozik. Ide sorolható a dohányzás, vallási devianciák, a homo- és biszexualitás is.

1.1.1 Devianciaelméletek

Az emberi magatartás különböző jelenségei, mint a kriminalitás, önpusztító viselkedés vagy a társadalmi normákkal való ellenszegülés mindig közérdeklődést váltottak ki, ez a fajta kíváncsiság pedig az okok, okozatok kutatását is eredményezte, mely következtében alakultak ki a különféle devianciaelméletek. Ebből fakadóan ezek válfajait fontosnak tartom megemlíteni, a részletes kifejtés igénye nélkül Rosta Andrea (2007) írása alapján. Három, devianciákat magyarázó elvet különböztethetünk meg: biológiai, pszichológiai és szociológiai elméleteket.

A biológiai devianciaelméletek közé sorolandó minden olyan megközelítés, amely az ember biológiai tényezőivel kapcsolatban igyekszik korrelációt találni a normáktól eltérő

viselkedésre, figyelmüket leginkább a bűnözésre fordítva. Ide tartozik például a született bűnöző elmélete, mely Cesare Lombroso (1899) nevéhez fűződik. Elméletében azt mondja ki, hogy a bűnelkövetésre hajlamos egyének nagyobb hasonlóságot mutatnak az emberszabású majmokkal, valamint vele születetten degenerált típusok, aminek jelei észrevehetőek koponyájuk alkatán, illetve ezen túl is beazonosíthatóak különböző fizikai és erkölcsi-pszichikai jegyek alapján. Viszont ez a nézet már megcáfolttá vált, például Gabriel Tarde (1908) által, aki Lombroso egyik legnagyobb kortárs kritikusa volt. Tarde a bűnözést nem biológiai, hanem társadalmi tényezők alapján magyarázta, szerinte a bűnözés tanult viselkedés, amely utánzás és szociális kölcsönhatások révén terjed. Az ő utánzáselmélete hangsúlyozta a társadalmi környezet hatását, és ezzel Lombroso biológiai meghatározottságra épülő elképzelését gyengítette. Illetve Charles Goring (1913), akinek az egyik legmeghatározóbb cáfolata a 1913-as kutatásán alapult, amelyet *The English Convict: A Statistical Study* című munkájában publikált. Goring több mint 3000 angol rabot vizsgált meg, és arra a következtetésre jutott, hogy nincs statisztikailag szignifikáns kapcsolat a fizikai jellemzők és a bűnözői hajlam között, így Lombroso kraniológiai (koponyaméret és-alak), illetve fizikai markereken alapuló elméletét cáfolta.

Devianciaelméletek közé sorolhatók még azok a nézetek is, melyek kromoszóma-rendellenességekkel, valamint azok viselkedésre való hatásával hozzák összefüggésbe a bűnelkövetésre való hajlamot. Például, az XYY kromoszóma-rendellenességgel rendelkező férfiak esetében korábban feltételezték, hogy agresszívabb viselkedést és fokozottabb bűnelkövetési hajlamot mutathatnak, bár ezt a kapcsolatot későbbi kutatások megkérdőjelezték (Sarason, Sarason, 2002; Mednick, Brennan, Kandel, 1988).

Továbbá egyes megközelítések az intelligencia, szellemi képesség és deviáns viselkedés közötti lehetséges korrelációt állítják központba, Nagin és Paternoster 1993-as tanulmánya például bemutatja, hogy az egyéni különbségek, beleértve az intelligenciát, hogyan befolyásolják a bűnözési döntéseket és a deviáns viselkedést. Ezeken kívül a biokémiai irányzatok szerint neurofiziológiai tényezők és azok sajátos működése indokolhatja a normaszegő magatartást, ide sorolható Raine (1993) is, aki könyvében a neurofiziológiai tényezőkkel és azok szerepével foglalkozik a bűnözői magatartásban. Különös figyelmet fordít a biokémiai egyensúlytalanságokra, mint a normaszegés lehetséges okaira.

A pszichológiai elméletek túlnyomórészt valamilyen feszültséghelyzet (szocializáció elégtelenségei) jelenlétét veszik generáló hatásúnak, valamint a személyiségfejlődés lehetséges zavarai (antiszociális, borderline stb.) indokolják, illetve néhányan bizonyos megkülönböztető személyiségjegyekben (pl.: szuicid személyiség) látják a deviancia okait.

Ilyen elméletek például Freud pszichoanalízis elmélete (1923), amely a személyiség zavarait és a szocializáció elégtelenségeit is figyelembe veszi a deviáns viselkedés kialakulásával kapcsolatban. Vagy az erkölcsi fejlődés elmélete (Kolhberg, 1981), ami azt vizsgálja, hogy az egyének hogyan fejlődnek az erkölcsi döntéshozatalban, illetve hogy az erkölcsi normák be nem tartása hogyan vezethet devianciához.

A pszichológiai és biológiai elméletekben közös, hogy a normasértő személy személyiségét tekintik a devianciák központi tényezőjének, ebből adódóan az egyén/egyének deviáns magatartásának okait és biológiai hajlamosító tényezőit, illetve azok megváltoztatásának, rehabilitációjának lehetőségeit kutatják (Gudjonsson – Eysenck, 1989). Ezen elméletek általában valamilyen elhatározást vagy hajlamosító tényezőt, antropológiai és pszichoszociális eredetet vesznek a deviancia alapjául, továbbá maximálisan megkülönböztethetőnek látják a deviáns személyt a nem deviánstól.

A szociológiai devianciaelméletek az előbb említett pszichológiai és biológiai elméletekkel szemben a társadalmi tényezőket veszik a deviáns magatartás kialakulásának alapjául, tehát a társadalmi, környezeti tényezőket tekintik elsődleges vagy egyetlen mögöttes indoknak. Ebből adódóan a szociológiai elméletek szerint a társadalomban szükséges csökkenteni a devianciákat, nem vagy nem kizárólag az egyént kell modifikálni, illetve ezen elméletek szerint nem fellelhető éles határvonal deviánsok és nem deviánsok között (Becker, 1963). A szociológiai elméleteknek három csoportját különböztetjük meg: anomia-elméletek, kulturális elméletek és a minősítési elmélet. A minősítési elmélet szerint kijelölt társadalmi intézmény (például rendőrség vagy bíróság) által megfogalmazott megállapítás dönt a deviáns viselkedés meghatározásáról, az érintettek ezzel pedig egyfajta stigmát kapnak, ami később befolyásoló tényező lehet társadalmi megítélésükben, valamint önmaguk megítélésében. (Andorka, 1997). A kulturális elméletek alapjául az szolgál, hogy ebben az esetben a kultúra alatt vallások, kisebb közösségek, különböző társadalmak értendők, amelyek között akár jelentős különbségek is előfordulhatnak, és ezek felismerése nagyban hozzájárul a deviancia meghatározásához és megértéséhez is (Geertz, 1973).

Ilyen eltérések lehetnek Andorka Rudolf (1997) szerint például a kábítószeres vagy alkoholtartalmú italok fogyasztásában, illetve akár az öngyilkosság megítélésében, ugyanis míg számos társadalomban devianciaként tekintenek az öngyilkosságra, addig a Japán kultúrában, harakirinek nevezett formája uralkodó erkölcsnek számított a samurájok között egészen a második világháború végéig. Végezetül pedig az anomia-elméletek, amelyek a makrotársadalom jellemzőivel indokolják a deviáns viselkedés kialakulását. Dürkheim (1897) szerint egy társadalmi tény csak egy másik társadalmi ténnyel magyarázható, tehát az anómia

az az állapot, amikor a társadalmi normák meggyengülnek és ezek velejárója a társadalmi feszültséghelyzetek generálása.

1.1.2 Bűnelkövetés

Ahogy a deviancia fogalmi meghatározása kapcsán már szó esett róla, a bűnelkövetés az úgynevezett „hagyományos devianciák” körébe tartozik, ugyanis már hosszú idők óta deviáns magatartásformaként van számontartva a világ jelentős részén, illetve értelmezése közmegegyezésen alapszik. Viszont annak ellenére, hogy a korábban deviancia fogalom meghatározás során felsorolt jellemzők mindegyike érvényesül a bűnözés esetében is, mégis számos jellemzőben eltér a többi normasértéstől. Rosta Andrea A deviáns viselkedés szociológiája (2007) című művében a következő eltéréseket vette sorra: a viszonylagosság olyan értelemben a bűnözés esetében nem érvényesül, hogy minden társadalomtípusban, történelmi korban előfordul, illetve megítélése is jellemzően homogén, az emberek a legtöbb formáját negatívan ítélik meg, amely mögött az állhat, hogy a bűncselekmények zöme egy másik egyén/közösség jogait sérti. Továbbá a bűnelkövetésre adott társadalmi válasz minden esetben intézményesített jellegű, büntetése a súlyosabb társadalmi reagálást váltja ki, azaz büntetőjogi felelősség keretei közé esik. Más devianciákhoz képest kevesebb a véletlen, tudattalan és felmentő elem száma a viselkedés mögött, többnyire racionális, tudatos viselkedésforma, oksági háttere bonyolultabb más devianciákhoz képest, valamint általában nem visszavezethető egyetlen magyarázatra.

Az említett okok lehetnek individuálisak, illetve makro- és mikrotársadalmi összefüggések által generáltak. Individuális elemek a deviáns egyén pszichológiai, szellemi és fiziológiai képességeinek és késztetéseinek összessége, mint például a genetikai adottságok, intelligencia vagy vérmérséklet (Parker – Auerhahn, 1998; Hirschi – Gottfredson, 1990). Makrostrukturális okok a társadalmi viszonyok összessége, amelyek meghatározzák egy adott társadalom típusát, valamint egyéntől függetlenül alakul ki, mikrokörnyezeten keresztül fejtik ki hatásukat. Ide sorolhatók Rosta (2007) szerint például a társadalmi egyenlőtlenségekből fakadó alapvető létfenntartásbeli problémák, különböző devianciák összekapcsolódása (például alkohol hatása alatt elkövetett bűncselekmények), társadalmi mobilitásbeli nehézségek vagy akár a nagymértékű ingázásból fakadó meggyengülése vagy felbomlása a családi kapcsolatoknak is. Továbbá a kulturális javak hozzáférhetőségének hiányából fakadóan nem alakulnak ki a társadalmi szerepek betöltéséhez szükséges ismeretek, normák és a differenciált szemléletmód, illetve az egyéb társadalmi és gazdasági változások miatt kialakuló bizonytalanság állapota is a makrostrukturális okok közé sorolható.

Mikrostrukturális okok tulajdonképpen az egyén konkrét ember kapcsolatainak színteréből származó viszonyai. Ilyen például a család diszfunkcionális működése vagy kóros családi vonások, mint például a kedvezőtlen objektív szociális helyzet összetevői (alacsony jövedelem, rossz lakásviszony, szétszakadt család stb.), a kortárscsoport szerepe a deviáns szubkultúrák kialakulásában vagy a kötöttségek elutasításában. Az iskolában tapasztalható megszegényítés, durva fegyelmezés, továbbá a tapasztalás és szabadság korlátozásaival való szembesülés. A munkahelyi frusztráció vagy a munkahely hiánya és annak negatív velejárói, mint például az anyagi bizonytalanság avagy a különböző családi problémák szintén mikrostrukturális okoknak minősülnek. Ezen felül napjainkra igen központivá vált média és annak különböző negatív hatásai, mint például a torzítások, könnyen elérhető erőszakos tartalmak vagy maga a cyber bullying (Rosta, 2007).

1.2 Büntetés-végrehajtási intézetek

A 2013. évi CCXL. törvény a büntetés-végrehajtásról meghatározza, hogy a büntetés-végrehajtási intézeteket fogvatartottak elhelyezésére szolgálnak, melyeknek több fokozata van: fogház, börtön és fegyház. Az országos és regionális intézetek, a letöltőházak főként a jogerősen elítélteket fogadják, míg a megyei intézetek az előzetes letartóztatottak őrzésére szolgálnak. A következőkben ezekre egységesen a börtön vagy büntetés-végrehajtási intézet megnevezéseket fogom használni.

1.2.1 A börtön bemutatása – *funkciók, jellemzők, elvárások és ellentmondások*

Magyarországon a szabadságvesztés-büntetés minősül a legszignifikánsabb társadalmi elítélésnek, ami törvénysértő magatartás esetén sújthatja az egyént. Ebből adódóan a börtön az, ami a büntetést jelenti, melyet az állam igazságszolgáltatási rendszeren át törekszik biztosítani. (Boros – Csetneky, 2002). Emellett a büntető funkció mellett alapvető elvárás a társadalom szempontjából a börtön felé az elrettentés, mely irányul mind a nem börtönpopulációt képző állampolgárok felé, egyfajta bűncselekmény elkövetésétől való elriasztásként, mind a fogvatartottakra a visszaesés, bűnismétléstől való visszatartásra. Továbbá általános igazságszolgáltatással szembeni igény a társadalomvédelmi, semlegesítő funkció betöltése, melynek értelmében a veszélyesnek minősített fogvatartottak hosszú ideig történő izolációja kerül a központba annak érdekében, hogy addig se kövessenek el bűncselekményeket, míg a börtönben tartózkodnak büntetésüket töltve (Lyons, 2005).

Viszont észlelhető egyfajta ellentmondás az elvárások terén, ugyanis az eddig említettek mellett ugyanúgy megjelenik az igény a javító-nevelő funkció betöltésére is, aminek értelmében kulcsfontosságúvá válik az, hogy az elkövetett bűncselekménytől függetlenül

törvénytisztelő állampolgárokat neveljenek a fogvatartottakból (Szegál, 2007). Ez pedig Boros és Csetneky (2002) szerint ambivalens a korábban felsoroltakkal szemben, mert felmerül a kérdés, hogy hogyan valósítható meg valójában a zárt, rideg és elvárások alapján büntetési központú körülmények mellett egyszerre a fogvatartottak önálló és erkölcsileg helyes döntések meghozatalára, azok alapján való cselekvésre nevelése? Nem beszélve arról, hogy, ha már általános büntetés-végrehajtási intézet jellemzői, szót kell ejteni a különböző börtönártalmakról is – amikre később térek ki bővebben –, továbbá a kötelező tiszteletadás, kényszerű és megalázó testtartások (vigyázállás), nyilvántartási szám jelentése stb. által kreált mesterséges környezetről, amely hozzájárul a fogvatartottak érzelmi stresszhez, amely ugyancsak nehezíti az említett korrekciós célok megvalósulását (Goffmann, 1961; Kabódi – Mezey, 2003). Ezzel összekapcsolódó funkció maga a sikeres reintegráció vagy reszocializáció, melynek értelmében szintén arról beszélhetünk, hogy a bűnelkövető társadalomba való visszavezetése a visszaesővé válás lehetőségének teljes elkerülése. Ezzel szembekerülnek a negatív jelzők (például „börtönviselt”) egyénre való aggatása, ami hátráltató tényező a visszailleszkedés folyamatában (Ruzsonyi, 2018). Valamint ismét felmerül a kérdés, hogy egy olyan környezetben, ahol nem önszántából tartózkodik az egyén, hogyan építhető ki a reintegrációhoz nélkülözhetetlen alappillér, az önállóság, amely által később képes lenne a társadalmi normákhoz igazodó döntéseket meghozni a fogvatartott (Freud, 1923).

Mindemellett szinte kimondatlan elvárás a folyamatos rend tartása az intézetekben. Valamint, hogy törekedjenek az önfenntartásra, továbbá a fogvatartotti munkaerő kihasználására, melynek a maximális megvalósulását többek között az általános túlszűfolttság is gátolja, hiszen a munkába állításnak megvannak a létszámi korlátai is, illetve az ennek a célnak megfelelő munkahelyek megszervezési és fenntartási nehézségei (Sykes, 1958). Továbbá fontos azt is megemlíteni, hogy különböző finanszírozási problémákkal, munkaerőhiánnyal küzdenek a börtönök, amikből adódóan nem tudják az elvárásoknak megfelelő mértékben és tempóban korszerűsíteni őket, a személyi állomány létszámát és esetlegesen képzettségi szintjét sem tudják növelni, ami pedig ugyancsak nehezíti a humanizálást és a különböző módszertani kezdeményezések felé való nyitást (Boros – Csetneky, 2002).

Mindezekből megállapítható, hogy a börtönöknek különféle társadalmi, politikai és gazdasági elvárásoknak kell megfelelnie, melyeknek valamennyi pontjának teljes egészében megfelelni nem lehetséges.

1.2.2 Börtön, mint totális intézet

Gresham Sykes (1958) írása alapján a börtön, mint totális intézmény nem kizárólag a szabadságuktól fosztja meg a fogvatartottakat, hanem a bebörtönzés további „deprivációkkal” is jár. A fogvatartottakat az autonómiától és az önálló döntésektől, a különféle javaktól és szolgáltatásoktól, illetve a heteroszexuális kapcsolatoktól való megfosztottság, valamint a személyes autonómia és a biztonság hiánya jellemzi. Ezek a megfosztottságok jelentős hatást gyakorolnak a viselkedésükre és a személyiségükre.

Alapvetően nem csak a börtönökre jellemző a totalitás, ide sorolhatóak még például a különféle otthonok, vallásos célokat szolgáló intézetek, gyógyintézetek és feladatorientált intézmények is. Mindezekben az a közös, hogy nagy mennyiségű, közel azonos helyzetben lévő egyén, önszántából vagy erőszakkal kerül az intézménybe, ahol uniformizáltan, szigorú ellenőrzés és irányítás mellett, sok esetben teljesen elszigetelve tartózkodnak rövidebb vagy hosszabb időn át. A börtönök esetében az elszigetelés számos fizikai jellemzővel is jár. Fallal, kerítéssel, sorompóval zárják el a fogvatartottakat a többségi társadalomtól, továbbá fegyverekkel, rácsokkal, őrzéstechnikai berendezésekkel erősítik azt, valamint mindez jelzésértékkel bír, szavak nélkül közli: az itt élők veszélyesek, védeni kell tőlük a társadalmat (Lyons, 2005).

Valamint a büntetés-végrehajtási intézetekben jellemzően egy helyen összpontosul, illetve több társ jelenlétében zajlik minden olyan tevékenység, amely a kinti életben változatosan, más-más helyszínen történik (például étkezés, szórakozás, alvás). Mindenkitől ugyanazt a viselkedést követelik meg, szigorú napirend szabályozza bent töltött életüket és mindez szabályozása felülről történik (Goffman, 1961).

1.2.3 Személyi állomány

A börtön fogvatartottakkal dolgozók személyi állománya a feladatához mérten rendelkezik kötelező ismeretekkel, az adott környezetben elengedhetetlen az erős érzelmi beállítódással való rendelkezés, továbbá a nehéz és relatíve kevés sikerélményt nyújtó feladat ellátásától független elhivatottság. Ideális esetben a különféle pozíciók és végzettségbeli különbségek ellenére is a személyzet egységesen gondolkodna az alapvető kérdésekről a téma kapcsán. Valamint annak sem kellene gátló tényezőnek lennie, ha a különböző hierarchikus viszonyok nem adnak elég rugalmasságot és beleszólási jogot a dolgok menetébe (Boros, Csetneky, 2002). A börtönön belüli tevékenység lényegi része a humán szolgáltatás által megvalósuló társadalomba való reintegráció realizálódása, melynek érdekében kialakultak olyan újabb és

újabb személyiségérzékeny szerepek, mint a nevelőtiszt, reintegrációs tiszt, börtönpszichológus vagy a szociális segédelőadó.

A börtönökben dolgozó személyzet felkészültsége és érzelmi beállítódása alapvető fontosságú a fogvatartottakkal való sikeres együttműködés szempontjából. Boros és Csetneky (2002) hangsúlyozzák, hogy a börtönpszichológusok és a reintegrációs tisztek munkája nem csupán a büntetés végrehajtásáról szól, hanem a fogvatartottak társadalomba való reintegrációjának támogatásáról is. Ugyanis a különböző reintegrációs programok szervezése is feladataik közé tartoznak, és mindezek közvetlenül hozzájárulnak a fogvatartottak szubjektív reszocializációs esélyeinek javításához (Albert, 2015). E programok célja, hogy a fogvatartottak fejlődési lehetőségeit maximalizálják, miközben segítik őket a társadalom normáinak és elvárásainak megfelelő életvitel kialakításában.

Továbbá, a börtönpszichológia területén végzett kutatások kimutatták, hogy a fogvatartottakkal való hatékony bánásmód hozzájárulhat a visszaesés csökkentéséhez és a bűnözői magatartás megértéséhez (Raine, 1993; Borbíró – Gönczöl – Kerezsi, 2019).

Ezek az aspektusok nem csupán a személyzet szakmai felkészültségét hangsúlyozzák, hanem azt is, hogy a börtön, mint totális intézmény milyen mértékben formálja a fogvatartottak sorsát és a társadalmi reintegrációjukat (Goffmann, 1961). Az elhivatott és érzékeny személyzet kulcsszerepet játszik abban, hogy a börtön nem csupán büntetőintézmény, hanem a rehabilitáció és reintegráció színtere is legyen.

1.2.4 Fogvatartotti kategóriák

Három fogvatartotti kategória releváns dolgozatom szempontjából, a következőkben ezek kerülnek bemutatásra Boros János és Csetneky László Börtönpszichológia (2002) könyve alapján.

Az előzetesen letartóztatottak a büntetés-végrehajtási intézetbe a büntetőeljárás bírósági szakaszában kerülnek. Az ebben a kategóriában lévők helyzete a legbizonytalanabb, ugyanis egyrészt még nem kezelhetőek úgy, mint az elítéltek, hiszen még nem kapták meg végső ítéletüket és nem tekinthetők bűnösnek. Ebből az is következik, hogy számukra ez egyfajta folyamatos stresszfaktor, hiszen az elítéltekkel ellentétben nemhogy a büntetés-végrehajtási intézetben való tartózkodásuk idejét nem látják még annyira világosan, amennyire az lehetséges, még a végső ítéletük kimondásának hiánya is az általános bizonytalanság érzetét is kelti. Mindezek mellett mégis a rájuk vonatkozó kontroll közel azonos az elítélt kategóriában lévőkre, például szabadidő eltöltés vagy munkavállalás terén.

Az elítéltek csoportja további két szegmensre bontható: visszaesők és az elsőbűntényesek. Az elsőbűntényesek a visszaesőkkel vannak elhelyezve a büntetés-végrehajtási intézetekben, és többnyire rövid büntetési idő jellemző rájuk. Ebből fakadóan jelentős mértékű kezelésük nem igazán lehetséges, emiatt pedig jellemzően azokat tudják munkával foglalkoztatni, akik valamilyen jellegű képzettséggel, szakképesítéssel rendelkeznek vagy az előbb említettel ellentétben valamilyen okból kifolyólag relatíve hosszabb a büntetési idejük. Az esetükben a feltételes szabadságra bocsátás esélye fennáll esetükben, ami motivációt nyújt az alkalmazkodó viselkedéshez. Vokó György (1999) kriminológiai vizsgálata szerint a rövid időtartamú elzárás nem mutat nagymértékű hatékonyságot a visszaesés megelőzésében, emiatt az elsőbűntényesekből már sok esetben a szabadulást követően nem sokkal később visszaesőkké válnak.

A visszaesők a magyar elítélt populáció csaknem kétharmadát teszik ki. Jellemzően szociológiai értelemben véve többszörösen hátrányos helyzetűek, iskolázatlanságból, szakképzetlenségből és gyermekkori instabilitásból fakadóan (Vári, 1980). Személyiségükben érezhető az életkor változásával járó személyiségbeli módosulásokon túl a börtönszocializáció nagy szerepe. Jellemzően az impulzivitás és az alkalmazkodás-képtelenség átalakul introvertáltabb jegyekbe, személyiségbe épülő kontrollá a többszöri börtönélet lenyomatainak hatására, amely egyfajta konformista, külső körülményektől függő viselkedést eredményez. Továbbá a visszaeső elítéltek képzik leginkább a magasabb fokozatú börtönök szubkultúrájának velős részét, számukra a bűnözői énkép hatására vezérlő elvnek minősül a bűnöző-nembűnöző megkülönböztetés a szocializációban, valamint jelentős részük ma komfortosan él a börtönben, nem jelentenek gondot a felügyeletnek. (Boros – Csetneky, 2002).

A fogvatartottak körében a nők külön kategóriát képeznek függetlenül attól, hogy a rájuk vonatkozó jogszabályok kevés kivétellel ugyan, de megegyezők azokkal, amelyek a férfi elítéltek szabadságvesztés-büntetésére vonatkoznak. Korábban szabályok által tiltott volt a nőiesség kihangsúlyozása a büntetés-végrehajtási intézetek falai között, ez az 1980-as évektől változást mutatott, amely segített megtartani vagy éppen újjáépíteni női identitásukat. A férfi elítéltekhez hasonlóan a nők körében is általában kialakul a szubkultúra, viszont annak működése kevésbé mutat erőszakosságot, mint a férfiak esetében, ami által el tudják kerülni az énkép-negativizálódást, ez viszont növelheti a bűnismétlés esélyét (Boros – Csetneky, 2002).

1.3 A fogvatartottakat érő hatások

A fogvatartottakat a büntetés-végrehajtási intézetekben való tartózkodásuk alatt számos, több irányból érkező behatás éri, melyek egy része a szabályozott bánásmód, a másik része pedig a börtönélet adta impulzusok. A következő fejezetben ezek, illetve az említettek okozta pszichés folyamatok, valamint a hatásokra adott válaszreakciókat veszem sorra.

1.3.1 A bánásmód

A bánásmód alapvetően olyan emberek közötti viszonyt jelent, amelyben az egyik fél valamilyen hatalmi pozícióban áll, a másik fél pedig valamilyen alárendelt, függő helyzetben van. Mindig a fölérendelt oldaláról jön létre az alárendelt helyzetben lévővel szemben, ez figyelhető meg a fogva tartó és a fogvatartott esetében is. Itt a függőségi helyzetben lévőnek, a fogvatartottnak szinte az egész életére, életkörülményeire kiterjed ez a viszony ebből következik, hogy a fogvatartott életszükségleteiről, emberi mivoltából fakadó egyéb szükségleteiről a fogva tartónak kötelessége gondoskodni (Csordás – Vokó, 2004). Ebből adódóan a fogva tartónak önmérsékletet kell gyakorolnia, nem szabad a helyzetét kihasználnia, visszaélni azzal. Az ilyen jellegű viszonyok többnyire jogilag szabályozva vannak, továbbá erkölcsi követelmények és szokások is megadják kereteit. (Czenczer – Ruzsonyi, 2019). A fogvatartott és a fogvatartotti szerv között büntetés-végrehajtási jogviszony jön létre, viszont ez a hatalmi kapcsolat nem egyenlő a fogvatartott teljes alárendeltségével és jogfosztottságával, hiszen a büntető szankció végrehajtása során jogok illetik meg, illetve kötelezettségek terhelik, ahogy a fogva tartói szervet is. (Borbíró – Gönczöl – Kerecsi – Lévai, 2019).

Ebből fakad a bánásmód négy alapelve, amik a következők: tiszteletben kell tartani a fogvatartottak emberi jogait; tilos kínzást, embertelen bánásmódot alkalmazni; a fogvatartottakkal az emberi méltóság tiszteletben tartásával kell bánni és tartózkodni kell minden jellegű diszkriminációtól (Csordás – Vokó, 2004; Czenczer – Sztodola, 2019).

Továbbá a bánásmód, angol megfelelőjével élve, a treatment meghatározása az Európa Tanács által olyan tevékenységet és jogszabályokat jelent, melyek a fogvatartottak lelki és testi egészségének megőrzését vagy esetlegesen helyreállítását célozzák. Illetve ide sorolhatóak azok is, melyek a szociális rehabilitációt, a bűnözői életmód elhagyását, különböző szociális kompetenciák elsajátítását, felelősségteljes gondolkodást és cselekvést szolgálják. Konkrétumokkal élve, ide tartozik például a televízió és újság használata, munkavégzés, testedzés lehetősége, külső kapcsolatok fenntartása, vallásgyakorlás, különféle

pszichológiai kezelés, iskoláztatás és műveltség fejlesztése, valamint a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége, mint motiváció faktor (Gonsa, 1990 id. Boros, Csetneky, 2002).

Ezen túl a bánásmód tartalmát két nagy területre, az objektív és szubjektív elemekre lehet bontani. Objektívnek minősül például az egészségügyi ellátás színvonala, az alapvető elhelyezési körülmények (például a zárka területe, légtere), az ételmezés milyensége és a ruházat, ágynemű jellemzői. Szubjektív kategóriába tartozik maga a személyi állomány fogvatartottakhoz való hozzáállása, a fogvatartottak egymás közötti viselkedésének kontrollálása, a fogvatartottak ügyeinek, panaszainak és kérelmeinek intézésének milyensége, valamint a fogvatartotti jogok biztosításának megvalósulása (Csordás – Vokó, 2004).

Összességében elmondható, hogy maga a treatment tulajdonképpen a kerete a fogvatartott és fogva tartó közötti függőségi viszony megvalósulásának (Clemmer, 1940; Ruzsonyi, 2009).

1.3.2 Börtönadaptáció, coping

Az alkalmazkodás képessége általános környezetben is kulcsfontosságú, melynek alapkövei a szocializációs folyamatokban kerül letételre. Ebből adódóan elmondható, hogy a börtönadaptáció a börtönszocializáció eredménye, melynek során Clemmer (1940) szerint a büntetés-végrehajtási intézetek erkölcsének, szokásainak, gyakorlatainak átvétele történik tulajdonképpen.

A börtönadaptáció önmagában azért is minősül nehezebbnek az alapvető alkalmazkodásnál, ugyanis ebben az esetben voltaképp erre alapvetően is nehezen képes személyek kényszerű idomulása történik, ezek eredményeként születnek a különböző coping-technikák, sok esetben kudarcok árán.

„A coping mindig a helyzethez való alkalmazkodást segíti elő, alapvetően egy adaptív mechanizmus, így – a szubkulturális szocializációval együtt – fontos része a börtönadaptáció mechanizmusának, amely lehetővé teszi az elítéltek részére a börtönkörnyezethez való alkalmazkodást, amely az előfeltétele minden további tudatosan, az elítélt szociális reintegrációja érdekében megtervezett kezelési – nevelési eljárásnak” (Boros – Csetneky, 2002: 169). Tehát maga a coping a különböző deprivációk, börtönártalmak okozta stresszhelyzetek, problémák kezelésére kialakuló módszer.

Ennek 8 módját különíti el Lazarus és Folkman (1983): eltávolodás, konfrontáció, társas támogatás keresése, pozitív jelentés keresése, menekülés, problémamegoldás, felelősség vállalása, érzelmek és viselkedés szabályozása. Továbbá két szakaszra bontják a coping folyamatát. A primer és szekunder értékelésre, melyek egymás visszajelzéseként működnek, az első alapján történik majd a második szakaszban a coping mechanizmus technikájának

kiválasztása. A primer során a személy felméri, hogy egyáltalán van-e szükség a coping-ra, amely csak abban az esetben lép életbe, ha az egyén úgy értékeli, hogy az adott szituáció rá nézve valóban ártalmas lehet, majd a szekunder értékelésben kiválasztásra kerül az adott körülmény megoldására legjobbnak vélt mechanizmus.

1.3.3 Börtönártalmak

Korábban már többször említésre kerültek a börtönártalmak, valamint a börtön okozta deprivációk. De valójában mik is ezek?

A börtönártalmak a büntetés-végrehajtási intézetek diszfunkcióit, hátrányos következményeit és annak személyiségre gyakorolt hatásait jelentik. Ezeket Fliegauf és Ránki (2007) írása alapján hatásuk iránya szerint három csoportba sorolhatjuk: a fogvatartottakra, a személyzetre és a reintegrációra gyakorolt hatások. Valamint a börtönártalmak legsúlyosabb következménye lehet az önkárosítás, az öngyilkosság vagy a börtönbeli súlyos bűncselekmény elkövetése, melynek valószínűségét a vanzerrendszer, a szexuális erőszak, az őri brutalitás csak megnövelheti.

A börtönkutatások alapján megkülönböztethetünk klasszikus, inherens és immanens börtönártalmakat. Az első, a klasszikus börtönártalmak a börtön belső értékeinek, erkölcsének, szokásainak és kultúrájának átvételét, tehát a börtönnormáknak a személyiségbe történő beépülését írja le a prizonizáció fogalmának megalkotása során (Clemmer, 1940). Továbbá a stigmatizáció, a fogvatartott társadalmi megbélyegzés is ebbe a kategóriába sorolható, a társadalom szemében örökre börtönviseltté válik annak ellenére, hogy mentesül a büntetett előéletéhez fűződő hátrányok alól a jogszabályokban meghatározott idő letelte után. Ennek az egyik legjelentősebb következménye a szabadulás utáni nehezített munkaerőpiaci elhelyezkedés, valamint esetlegesen a fogvatartott családtagjaira, különösképpen gyermekeire is hatással lévő stigmatizáció.

A második a hozott, úgynevezett inherens börtönártalmak, amelyek az elkövető börtön előtti életében már jelen voltak, viszont a büntetés-végrehajtási intézetben súlyosbodnak. Ide sorolható például a bebörtönzés hatása a szocioökonómiai státuszra, mivel a fogvatartott elveszíti munkáját, csökken a jövedelme, vagyona és ez negatív kihatással van a családjára is. Továbbá a börtönön belüli bullying, azaz fogvatartottak közötti erőszak, a kábítószerfogyasztás, és különböző függőségek (dohányzás, koffein) is hozott börtönártalomnak minősülnek. Az intellektuális vagy pszichoszociális fogyatékoság is börtönártalommal válhat, illetve az ilyen fogyatékosággal élő fogvatartottak fokozottan kitettek a börtönártalmak negatív hatásainak. Tekintve, hogy a börtönbüntetés töltése

folyamatos felügyelettel jár, a fogvatartott önálló döntési képessége romolhat, függővé válhat a börtöntől, amely azt eredményezheti, hogy az önálló életvezetésre képtelenné válik. Ez a jelenség nagy eséllyel visszaesőt képez belőle.

Az utolsó az immanens börtönártalmak, ahova olyan tabujellegű börtönártalmakat sorolunk, amelyek a börtön jellegéből következnek. A börtönre jellemző objektifikáció jelentős hatással van az énképre, személyiségromboló hatással bír, áldozat-, illetve ragadozótípusú magatartásminták kialakulásához vezethet, ami a szabadulást követően sem feltétlenül szűnik meg. A személytelenség, olykor céltalan munkavégzés elidegenedéshez vezethet. Az, hogy a börtön elidegeníti a fogvatartottat a munka szeretetétől, a reintegrációt is megnehezíti később. A bebörtönzés következménye az elszigetelődés, izoláció, ugyanis jelentősen ritkulnak, olykor megszűnnek a börtönön kívüli társas kapcsolatok, melyeket szabadulás után nehéz újjáépíteni, valamint aktuálisan is nehezebb megélni a börtönélményeket, ha nincs kapcsolódás a kinti, szabad világgal, már csak önmagában olyan szempontból is, hogy nincs olyan személy, akivel megoszthatja a börtönélményeket fogvatartott úgy, hogy az a másik fél nincs teljességgel bevonódva abba. Továbbá az előző kategóriához hasonlóan ide is sorolható a függőség, ami később a szabad életben a szociális támogatásoktól való függőségként jelenik meg annak hatására, hogy technikailag a börtönrendszer a fogvatartottat arra ösztönzi, hogy a kedvezményért érdemes könyörögni, mert azt meg fogja kapni, ha nem hagyja magát elhajtani.

Fontos kitérni a börtönártalmak egyik legfőbb indikátorára, a fogvatartottakat érő deprivációs hatásokra. Greshman Sykes (1958) öt kategóriára bontotta ezeket a hatásokat. Az első a szabadságtól való megfosztottság, amely további két részre szedhető: az alapvető szabad mozgás jogának hiányára, valamint az intézményen belül történő korlátozott megvalósulására, illetve az interperszonális kapcsolatokról – család, barátok, ismerősök – való nem feltétlenül teljes megfosztottságra, amely már a fentebb is említett izolációt eredményezheti. A második az egyén saját ruhadarabjaitól való megfosztás, amely összekapcsolódik a következő kategóriával, ami a személyes tárgyak többségének elkobzása, ami az egyéniség, identitás kérdéskörében okozhat nehézségeket. A negyedik az autonómiától való megfosztottság, ugyanis a fogvatartottak büntetésük ideje alatt nem kérdőjelezhetik meg a börtön személyi állományának tekintély-uralmát, amely erősíti a korábban tárgyalt alárendeltségi helyzetet. Végezetül pedig a biztonságtól való megfosztottság, amely a zárkatársak kapcsán érvényesül, ugyanis például sosem lehet biztos abban az egyén, hogy a zárkatársai által elkövetett bűncselekmények (például lopás) nem fognak érvényesülni cellán belül, valamint a

fogvatartotti hierarchia is szerepet játszik abban, hogy mennyire biztosított biztonsága egy fogvatartottnak a többiekkel szemben.

1.4 Javító törekvések kialakulása a büntetés-végrehajtásban

A hétköznapiak során számos esetben bele lehet futni a téma kapcsán abba a vélekedésbe, miszerint a börtönök humanizálása csupán a mai, sokszor túl érzékenynek minősített társadalom vívmánya és sokak fejében a sztereotip középkori börtönkép él, mint ideális szankcionálása a bűnelkövetésnek.

Erre tökéletes cáfolat Ruzsonyi Péter *A caritastól a fogvatartotti reintegrációig* (2018) című műve, melyben korszakokon keresztül végigkövethetjük miként helyeződik át a hangsúly a mentális javításra testi büntetés helyett. Éppen ezért a következőkben a különböző történelmi korszakokat ennek mentén veszem sorra.

Tulajdonképpen már az őskorban (Kr.e. 4-6 millió év – Kr.e. 3000) a társadalmi szerveződések esetében is fellelhetők voltak törekvések. Eleinte kiközösítéssel büntettek mindenféle normasértés, ami a korban a halállal ért fel, hiszen az emberek teljesen társaikra voltak utalva, közösség nélkül esélytelen volt az életben maradás. Viszont belátták, hogy hosszútávon célravezetőbb olyan módon büntetni a normaszegőket, hogy utána még lehetőségük legyen reintegrálódni a csoportba, tehát fontosabbá vált a konfliktus feloldása és a béke fenntartása, mint valamilyen súlyos retorzió alkalmazása.

Az ókorban (Kr.e. 3000 – Kr.u. 476) már megjelent a börtön, mint szabadság elvonással járó büntetés intézménye, viszont még csak primitív formában. Ezt megelőzően viszont felfedezve azt, hogy nem lehetett minden normasértésre a végleges száműzetés büntetését alkalmazni, kitalálták a szolgaság intézményét, mint szabadságvesztő funkciót betöltő bűnelkövetést szankcionáló intézkedés, amely szabadságkorlátozó szerepe miatt vezethetett el a későbbi bezáráshoz. Viszont ebben a korban a már korábban jelen lévő társadalomba való visszaillesztés igénye megváltozott, ugyanis a bűnelkövető egyénből a közösség ellenségének képét alakították ki, amellyel csökkentették a visszatérési esélyeit, illetve az osztálytársadalmi igény is eltűnt a reszocializáció megvalósulására, helyette központba a „belső ellenség megsemmisítése” került. A nevelés gondolata a keresztényüldözés következtében ütötte fel a fejét, amikor ugyan csak vallási értelemben, de megjelentek a letartóztatottakra való pozitív ráhatás elemei. Később a kereszténység elterjedésével ugyan nem változtak az alapvető börtönökben lévő állapotok, viszont megjelent fogvatartottakkal való foglalkozás, melynek legrégebi formája a fogházmisszió volt, amely tulajdonképpen maga a rabok támogatása,

segítése, lelki gondozása volt. Ezzel pedig párhuzamosan működött a rabsegélyezés is, melynek keretein belül a fogvatartottak ruháztatása és étellemezése történt.

A középkorban (Kr.u. 476 – 1492) ugyan továbbra is központban az elítélt sanyargatása, a hatalom tekintélyének megsértése okán történő megtorlás volt, megjelent már a nevelés gondolata, a javítási szándék is, habár leginkább továbbra is kizárólag enyhébb, egyház-és vallásellenes cselekedetek esetében. Valamint ebben nagy szerepe volt a keresztény egyháznak, ugyanis amellet, hogy intézményesítették a fogvatartottak gyámolítását és pártfogását, az egyház hatására bekerült a büntetési rendszerbe a fokozatos nevelés és büntetés eszméje. Valamint egyes nemes férfiak „testvériesületeket” hoztak létre, melynek célja volt a kenyérosztás a foglyok között, a perek gyorsítása, kegyelem eszközlése és a kivégzésre ítélt bűnösök kísérése, majd holttesteik eltemetése (Pulszky, Taufffer, 1867).

A korai újkor (1492-1789) párhuzamosan volt a stagnálás és a megújulás időszaka. Míg az előbbi jelző a börtönök állapotára volt vonatkoztatható, hiszen a korábbi korokhoz hasonló embertelen körülmények és dehonesztáló hatások uralkodtak. Ezzel szemben a reformációnak köszönhetően megjelent a börtönfilozófiai változás, melynek keretein belül középpontba került a fegyelemre és munkára szoktatás, kialakult a javítóházak hálózata és megfogalmazták a nevelés és reszocializáció iránti igényt is. Maga a nevelés egyfelől összekapcsolódott a munka fegyelmező funkciójával, mindemellett pedig szintén megjelent a börtönviseltek célzott nevelése-oktatása. Továbbá rájöttek arra, hogy a társadalomba való visszailleszkedés elhanyagolhatatlan feltétele, hogy az intézetben töltött idő ne legyen nagy mértékben destruktív hatással az egyénre.

Modern korban (1789-től napjainkig), pontosabban a 19. században került meghatározásra a nevelés gondolata a büntetés-végrehajtáson belül, továbbá börtönrendszerek és a fogvatartottak kezelésének filozófiája jelentős átalakuláson ment keresztül. A 19. század végétől kezdődően egyre nagyobb jelentőséget kapott az emberi jogok érvényesítése, valamint a fogvatartottak rehabilitációja és reintegrációja. Számos országban megkezdődött a korábban kizárólag büntető, megtorló jellegű büntetési rendszerek átalakítása, ahol a fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedésének elősegítése vált központi kérdéssé. A modern kor meghatározó elemévé vált a társadalmi kontroll kérdése, valamint az, hogy a büntetés hogyan válhat nevelő jellegűvé, nem pusztán megtorló intézkedéssé. Az államok egyre inkább felismerik, hogy a fogvatartottak visszailleszkedése hosszú távon a közbiztonságot is szolgálja, ugyanis a fogvatartottak megfelelő felkészítése a szabadulás utáni életre csökkenti a visszaesés kockázatát, ezért a rehabilitációs programok és a különféle oktatási, szociális támogatási rendszerek előtérbe kerültek.

A rendszerváltást követő időszakban Magyarországon alapvető gazdasági, politikai és társadalmi változások mentek végbe, amelyek hatással voltak a büntetés-végrehajtási rendszerre is. Az új demokratikus berendezkedés elvárásai közé tartozott a jogállamiság és az emberi méltóság tiszteletben tartása, ami szükségessé tette a börtönrendszer átalakítását is. Az állami büntetési politika céljai a represszív eszközök helyett egyre inkább a reszocializációra és a reintegrációra helyeződtek át. A börtönök működése az új jogszabályi környezetben az emberi jogok biztosítására törekedett, hangsúlyozva a fogvatartottak reintegrációjának fontosságát. Ezt különböző oktatási és munkaerőpiaci képzési programok, valamint a civil szervezetekkel való együttműködések segítették elő. A társadalmi és gazdasági kihívások ugyanakkor új típusú bűnözési formák megjelenését eredményezték, amelyekre a büntetés-végrehajtási rendszernek gyorsan és hatékonyan kellett reagálnia. Ez az időszak tehát a reintegrációs szemlélet elmélyülését és a fogvatartottak emberi jogainak hangsúlyosabb érvényesítését hozta, amely alapvetően meghatározza a mai magyar börtönrendszer működését is.

1.4.1 Reintegráció vagy reszocializáció

A szabadságvesztés-büntetés hatásrendszerének vizsgálatakor el kell választanunk egymástól a reszocializáció és reintegráció fogalmait (Fliegeauf 2012). Mindkét tevékenység célja a bűnismétlés esélyeinek a csökkentése és a dezisztencia, azaz a bűnelkövetéssel való felhagyás, a bűnelkövetői karrierből való kilépésnek az esélyeinek növelése, ezért a két fogalmat nehéz egymástól elválasztani: egyrészt hasonló tartalmi elemeik vannak, másrészt a bebörtönzés alatti időben is átfedik egymást. Általában elmondható, hogy az adott börtönrendszer hatékonyabb, ha a két folyamat hatásait a fogvatartott saját magán és szerepein erősebben érzi, mint a törvényi izolációt és a börtönártalmakat. Viszont, ha különbséget szeretnénk tenni, a két fogalmat gyakorlati szempontból célok és eszközök mentén lehet elhatárolni.

A reszocializáció célja a fogvatartott társadalomba történő visszaillesztése és a további bűncselekményektől való tartózkodás elősegítése, valamint a sikeres reintegráció személyiségbéli feltételeinek kialakítása is feladatai közé tartozik. Továbbá „a reszocializáció olyan komplex és speciális nevelési (fejlesztési) folyamat, amelynek célja az aszociális vagy antiszociális fejlődésirányú és/vagy bűnelkövető személyek speciális szükségleteinek (nevelési-oktatási, szociális, mentálhigiénés, egészségügyi stb.) teljes körű és/vagy célszerű kielégítése által szocializáltsági szintjük emelése és ezen keresztül társadalmi integrációjuk,

reintegrációjuk esélyének növelése” (Czenczer – Ruzsonyi, 2019: 14). Az eszköze a nevelés, az oktatás, a szakképzés és az adminisztráció.

A reintegráció célja a fogvatartott társadalomba vagy a kisebb közösségbe való visszaillesztése és az állampolgári szerepek újbóli felvétele, illetve a bűncselekménymentesség. Továbbá lényegi jellemzője, a kiszorult vagy marginalizálódott egyén közösségbe történő visszakerülésének elősegítése, szabadulást követően pedig a civil életbe való bekapcsolódásának társadalmi feltételeit hivatott biztosítani. Mindezek eléréséhez nélkülözhetetlen a fogvatartott önkéntes és aktív részvétele, a börtön valamennyi szegmensének célirányosan összehangolt munkája, továbbá a civil társadalom közreműködése. A reintegrációs munka eszközei a zárt intézeti korrekciós nevelés, amely a kriminálpedagógia ismeretanyagán alapszik, valamint annak módszereit felhasználva szervezi és irányítja a fogvatartottak intézeti életét, ugyanakkor ide sorolható még az adminisztráció és a pártfogás is. Valamint két fázisát különíthetjük el, a börtönön belüli felkészítés, mely a gondozás nevet viseli. A gondozást a büntetés-végrehajtási intézet állományába tartozó pártfogó felügyelő a reintegrációs tiszttel szoros együttműködésben látja el. A másik fázis az utógondozás, mely a szabadulást követően válik relevánssá. Ezen esetben például a munkába álláshoz, a letelepedéshez, a szállásbiztosításához és a megkezdett tanulmányai folytatásához kaphat segítséget. Tehát megállapítható, hogy a büntetés-végrehajtási munka teljes vertikuma a reintegráció részeként értelmezhető. (Ruzsonyi, 2018).

Alapvetően a reszocializációt és a reintegrációt több esetben szinonimaként használja a szakirodalom, mindemellett esetenként szembekerül a két fogalom, elsősorban abban a kérdésben, hogy a sikeres társadalmi adaptáció melyikhez köthető, ha egyáltalán külön választhatók ilyen szempontból, hiszen a fentiek alapján is elmondható, hogy a hatékony reszocializáció elengedhetetlen feltétele a szabaduló valóban sikeres reintegrációjának.

1.4.2 A reintegráció dilemmái

Az eddigiek alapján elmondható, hogy a sikeres reintegráció egy számos oldalról támogatott, mégis sok nehézségbe ütköző folyamat, valamint megvalósulását több tényező is nehezíti ideértve például a különböző börtönhatásokat, a destruktív környezetbe való visszatérést, társadalmi megítélést és stigmatizációt, a bűnismétlés veszélyét, valamint a reintegrációs programokhoz való hozzáférés és azok hatékonyságának kérdéseit.

A börtönből szabadult személyek reintegrációja jelentős és összetett kihívás a modern társadalmak számára, ugyanis a börtönkörnyezet hosszútávú hatásokat gyakorol a bűnelkövető pszichológiai és szociális állapotára, illetve a többségi társadalommal való

kapcsolatára. Goffman (1961) szerint a börtön jelentősen befolyásolja a fogvatartottak személyiségét, a totális intézményi keretek nemcsak elszigetelnek, hanem a személyiség torzulásához is vezethetnek. Valamint a hosszú távú szabadságvesztés következtében a fogvatartottak gyakran tapasztalnak identitásvesztést, szociális izolációt és alacsony önértékelést. Továbbá például a börtönökben gyakran előforduló agresszió, hierarchikus viszonyok és a társas támogatás hiánya pszichoszociális stresszt eredményez, ami akár poszttraumás stressz szindrómát vagy depressziót is okozhatnak (Haney, 2003). Mindez pedig megnehezíti az egyének képességét arra, hogy szabadulás után alkalmazkodjanak a társadalmi normákhoz és növelhetik a bűnismétlés kockázatát.

A visszaesés vagy bűnismétlés a reintegrációs programok hatékonyságának egyik legfontosabb indikátora. Azok a fogvatartottak, akik nem kapnak megfelelő támogatást a szabadulást követően, gyakran visszatérnek a korábbi bűnözői életformájukhoz. A visszaesés szorosan összefügg a reintegrációs mechanizmusok hiányosságaival. Hirschi és Gottfredson (1990) által kidolgozott általános bűnözélmélet szerint a visszaesők esetében a gyenge társadalmi kontrollmechanizmusok, valamint az egyéni önfegyelem hiánya játszanak kulcsszerepet. Illetve a börtönök környezetében kialakuló szubkultúra gyakran erősíti azokat a deviáns magatartásmintákat, amelyek szabadulás után a visszaeséshez vezethetnek (Ruzsonyi, 2019). Továbbá az egyik fő tényező, amely hozzájárulhat a bűnismétléshez, az a reintegrációt elősegítő programok hiányos alkalmazása. Bár a kialakított programok hatékonyak bizonyulhatnak, sok esetben ezek nem érhetők el minden szabadult számára. Az átfogó programok hiánya, valamint az utógondozás gyengesége miatt a fogvatartottak gyakran úgy érzik, hogy magukra maradnak a kihívásokkal (Maruna, 2001).

Mindemellett pedig a börtönökből szabadulók gyakran olyan társadalmi és gazdasági környezetbe térnek vissza, amely nem támogatja a bűnözéstől mentes életmód kialakítását és nem megfelelő alapot nyújt a rehabilitációhoz. A kriminalizált közegbe való visszatérés jelentős hátráltató tényező lehet, hiszen ezek a közösségek gyakran nem rendelkeznek a szükséges támogatói rendszerekkel (Martinson, 2020). Az alacsony jövedelmi szintű közösségekben a bűnözési hajlam magasabb, és a támogató programok gyakran hiányoznak, ami korlátozza a pozitív változás lehetőségét (Petersilia, 2003). A destruktív környezet nemcsak a családi és közösségi kapcsolatok törékenységet jelent, hanem azokat az alacsony társadalmi-gazdasági helyzetből adódó kihívásokat is, amelyek megnehezítik az önálló és törvényes életvitel kialakítását (Travis – Solomon – Waul, 2001). Ugyanis az említett problémát tovább súlyosbíthatja például a megfelelő lakhatás hiánya is. A stabil és biztonságos lakhatás nélkülözhetetlen eleme a sikeres reintegráció megvalósulásának, viszont

a szabadulók körében gyakori a hajléktalanság, vagy annak kockázata (Turney – Haskins, 2014). A lakhatás biztosításának hiánya nemcsak a gazdasági bizonytalanságot növeli, hanem a mentális egészség romlásához és az újabb bűncselekmények elkövetéséhez is vezethet (Csóka, 2020).

A destruktív környezet a visszailleszkedés akadályát képezheti társadalmi szinten is. A fogvatartottak gyakran szembesülnek előítéletekkel, társadalom elutasításával és megbélyegzésével, amelyek tovább nehezítik a munkavállalást, az oktatáshoz és más erőforrásokhoz való hozzáférést, illetve olyan negatív önképet alakíthat ki vagy erősíthet meg, amely gátolja az egyének motivációját és esélyeit a társadalmilag elfogadott életmód kialakítására. Ennek következménye lehet a társadalmi izoláció, amely a bűnismétlés kockázatának növekedéséhez vezethet (Andrews – Bonta, 2010; Garland, 2001). A diszkrimináció munkaerőpiaci hatásai is különösen jelentősek, mivel a munkáltatók gyakran előítéletesen viszonyulnak azokhoz, akik büntetett előélettel rendelkeznek. Egyes tanulmányok kimutatták, hogy a szabadultaknak akár 50%-kal kevesebb esélyük van állást találni, mint más jelentkezőknek, még akkor is, ha képzettségük és munkatapasztalatuk megfelelő (Pager, 2003).

A reintegrációs programok kapcsán dilemmát jelent még az is, hogy a részvétel önkéntes legyen-e, vagy kötelező jellegű illetve, hogy igénybevételi szándék esetén mennyire elérhetőek az adott programok. Általánosságban elmondható, hogy azok a fogvatartottak vehetnek részt ezekben a programokban, akiknél fennáll a szándék a társadalmi visszailleszkedésre, és akiket az igazságszolgáltatási rendszer erre alkalmasnak ítélt. Azonban számos esetben problémát jelent, hogy a programok nem egységesen érhetőek el, és gyakran a költségvetési megszorítások miatt korlátozottak (Ward – Maruna, 2007). Egyes kutatások szerint azok, akik alacsonyabb szintű kockázati besorolást kapnak, előnyben részesülnek a reintegrációs programokban való részvétel során, míg a magasabb kockázatú egyéneknél kevesebb erőforrás áll rendelkezésre (Andrews – Zinger – Hoge – Bonta – Gendreau – Cullen, 1990). Ez a megkülönböztetés ugyan racionálisnak tűnhet, ám jelentős hiányosságokhoz vezethet, mivel éppen a magasabb kockázatú fogvatartottak igényelnék a fokozottabb támogatást.

Egy másik lényeges kérdés, hogy vajon a fogvatartottak mennyire vannak tisztában a reintegrációs lehetőségeikkel. Sok esetben az információhiány akadályozza a programok hatékony kihasználását. Egy magyarországi kutatás szerint a fogvatartottak jelentős része nem kap elegendő tájékoztatást a szabadulás utáni lehetőségekről, például az álláskeresési támogatásokról vagy a pszichológiai segítségről (Tóth, 2019). Ez az információhiány

nemcsak a fogvatartottak, hanem a börtön személyzete részéről is fennállhat, akiknek feladata lenne a reintegráció elősegítése. Ha a programokat nem kommunikálják hatékonyan, azok hatása jelentősen csökkenhet (Ward – Fortune, 2013).

Az utánkövetés kérdése is nagy kihívás a reintegráció terén. Sok esetben az igazságszolgáltatási rendszerek nem rendelkeznek megfelelő mechanizmusokkal a szabadult fogvatartottak hosszú távú nyomon követésére. Ez azt jelenti, hogy nehéz megbecsülni, hogy a reintegrációs programok valóban hatékonyak-e, vagy, hogy a résztvevők valójában milyen mértékben illeszkedtek vissza a társadalomba (Visher – Travis, 2003). Az utánkövetés hiánya nemcsak az eredmények mérhetőségét csökkenti, hanem megnehezíti a további fejlesztéseket is. Az adatok és visszajelzések hiányában az intézmények nem tudják azonosítani a programok hiányosságait, ami hosszú távon a bűnismétlés magas szintjét eredményezheti.

2. A reintegrációs törekvések megvalósulásának kutatása

Heves Vármegyei Büntetés-végrehajtási Intézetben végzett kutatásom során arra voltam kíváncsi, hogy melyek az itt zajló reintegrációs tevékenység prosperáló, illetve kevésbé jól működő formái. Dolgozatom vizsgálja azt, hogy a börtön falain belül mennyire fontos a mentális folyamatokra irányuló segítség biztosítása annak érdekében, hogy a büntetés letöltését követően a bűnelkövető személyek minden szempontból közelítve sikeresen reintegrálódjanak a társadalomban. Hiszen ennek megvalósulása nem csak a közvetlenül érintett egyén érdeke, hanem egész közvetlen, illetve tágabb környezetéé is. A kutatás várhatóan épp úgy hordoz általánosítható, más büntetésvégrehajtó intézményekben is használható eredményeket, mint sajátos, egyedi tapasztalatokat.

2.1 A kutatás célja és kérdései

Alkalmazott kutatásom során a segítő, reintegráló tevékenység nyomonkövetésével és értelmezésével a kiválasztott fogházban zajló munka hatékonyságának növelése a célom. Hogyan látják a jövőjüket az elzárás alatt a bűnelkövetők és meg tudják-e valósítani terveiket? Valójában mitől lesz sikeresnek mondható a szabaduló elítéltek reintegrációja? Miképpen lehet folytatni a civil életet egy elzárás után, vagy miként lehet újrakezdeni? Milyen módon tud a vizsgált börtön segítséget nyújtani a társadalomba való visszailleszkedésben? Abszolút sikertelenségnek minősül a visszaesés? Többek között ezekről kérdeztem kutatásom során a vizsgált börtönben tevékenykedő szakembereket, mint például pszichológus, reintegrációs tiszt és börtön lelkész; illetve természetesen az érintetteket: fogvatartottakat, valamint már szabadult korábbi elítélteket, ugyanis a kérdéseknek a megválaszolása nem csak a börtönökből kikerülőknél fontosak, hanem összetársadalmi szinten is jelentőséggel bírnak.

2.2 Kutatási kérdések

1. Szükséges egyáltalán a bűnelkövetőket reintegrálni a társadalomba?
2. Van reintegráció reszocializáció nélkül?
3. A büntetés-végrehajtási intézet már maga a reintegráció folyamata, vagy csupán csak egy büntetés?
4. Szakembereknek, a büntetés-végrehajtási intézet személyi állományának van valós szerepe a reintegrációban?
5. Valójában minek a függvénye a sikeresnek titulálható reintegráció?

2.3 Minta bemutatása

A minta kiválasztása szakemberek szempontjából önkéntes, de nem véletlenszerű volt, ugyanis célzottan kerestem fel azokat, akik kutatásom szempontjából ténylegesen érintettek voltak, konkretizálva: börtönpszichológus, börtönlelkész, pártfogó felügyelő, szociális segédelőadó, reintegrációs tisz, valamint a Főegyházmegyei Karitászs Központ Eger RÉV Szenvedélybeteg-segítő Szolgálat négy börtönben is tevékenykedő munkatársa (pszichológus, szociális munkás és két szociálpedagógus). Fogvatartottak, illetve már szabadult korábbi bűnelkövetők esetében szintén önkéntes jellegű volt, viszont véletlenszerű volt a kiválasztás. Rabok kapcsán annyi kikötésem volt, hogy lehetőség szerint legyen prezentálva mindkét nem, továbbá jelenjen meg köztük olyan, aki még az ítéletére vár és olyan, aki már jogerős ítéletét tölti, valamint, ha van rá mód legalább a visszaesők és első bűntényesek fogvatartotti kategóriái is jelenjenek meg. Illetve fontos szempont volt, hogy mindenképp legyen már valamilyen előzetes tapasztalatuk a börtön falai között zajló társadalomba való visszailleszkedést elősegítő tevékenységben, programban. Ebből adódóan pedig csak olyan személyek kerültek górcső alá, akik esetében alapvetően a reintegráció kérdése releváns vagy korábbi büntetésük letöltése során az volt. Többek között emiatt dolgozatom során nem kerülnek megemlítésre az alanyok által elkövetett bűncselekmények, hiszen nem releváns többlet információ, valamint nem céloim ebből a szempontból vizsgálni a reintegráció kérdéskörét.

Így a vizsgálati minta elemszáma összesen 17 fő volt, melyből 2 fő már szabadult korábbi bűnelkövető, 6 fő fogvatartott és 9 fő reintegrációs tevékenységben érintett szakember.

2.4 A kutatás módszerei, eszközei és a kutatás körülményei

Empirikus kutatásom megvalósításához kvalitatív módszertant használtam, azon belül életút interjún alapuló félig strukturált interjú módszerét alkalmaztam. Mindezek hatékonyabb és gyorsabb rögzítésére, valamint a későbbi kiértékelés megkönnyítésének érdekében diktafont használtam. Ennek alkalmazása a büntetés-végrehajtási intézet jellegéből adódóan engedélyköteles volt, ugyanis tiltott tárgynak minősül minden olyan elektronikai eszköz, amely a hang- és képanyag rögzítésére alkalmas.

A kutatói környezet ezen felül is mutat speciális jegyeket, emiatt elengedhetetlennek tartom kitérni a kutatói pozícióra börtönkörülmények között. A fogvatartottak jelentős részének a kutatói szerep nem ismert szerepkör, gyakran a közgondolkodásban kialakult sztereotipizált tudósképp jelenik meg a fejükben vagy szimplán nem a börtönhöz kapcsolódó kívülállót, külön figurát látnak személyében, illetve alapvetően ettől csak kevésbé érthetővé válik

számukra a szituáció. Személyünk konkrét meghatározása helyett nagyobb hangsúlyt érdemes fektetni arra, hogy érzékeltesük velük, hogy ők valaki munkáját segítik ezzel és jót tesznek, hiszen, ahogy minden embernek, nekik is fontos a hasznosság érzete. Mindemellett kiemelt fontossággal bír a lehető legegyszerűbb fogalmazásmódra való törekvés a felmerülő nyelvi akadályok és az ebből esetlegesen kialakuló torzítások, félreértések elkerülése véget. Ez még elősegíthető egyfajta témától független ráhangoló beszélgetéssel, ugyanis ezzel fel tudjuk mérni intellektusát, szóhasználatát és már a beszélgetés legelején alkalmazkodni tudunk ilyen módon az adott fogvatartotthoz. Viszont ezt relatíve rövid időn belül lehet csak megvalósítani, ugyanis a környezetből fakadóan egy kötött, időkorlátok közé szorított interjúszituációról van szó, ahol viszonylag rövid idő alatt válaszokat kell kapni, mert egyszeri alkalomról beszélhetünk legtöbb esetben és nem egy megismételhető, folyamatjellegű szituációról. Továbbá az anonimitás kiemelésén túl ki kell hangsúlyozni, hogy ennek semmilyen ráhatása nincs sem ítéletükre, sem pedig a fogvatartásukra, ugyanis hajlamosak azt hinni, hogy ezért nekik valamiféle jutalom fog járni. Illetve, habár minden használhatónak tűnhet első hallásra, kellő fenntartásokkal kezelni az elhangzottakat, ugyanis a fogvatartottak minden alkalmat igyekeznek megragadni (még az ilyen ártalmatlannak tűnőt is), és saját ártatlanságukat, a másik bűnösségét és a bíróság tévedését bizonyítani, hajlamosak nem foglalkozni azzal, mi is az interjúztató valódi szerepe. Ettől függetlenül kontrolláltan ugyan, de hagyni kell a fogvatartottakat ventilálni a folyamat során, ugyanis egy ilyen szituáció sokat adhat a fogvatartottaknak olyan módon, hogy itt voltaképp lehetőséget kap arra, hogy saját gondolatairól, érzéseiről beszéljen szabadon, amelyre nem feltétlenül adatik gyakran lehetősége a börtön falai között. Mindemellett a börtön tényéből fakadóan nem elhanyagolható a kitérés a bűncselekmény kérdéskörére. Konkrétan rákérdezni nem érdemes, ha magától elmondja a fogvatartott, egy hasznos plusz információ lehet, amely árnyalja a fogvatartottról kialakított képet. Ugyanakkor nem szabad erőltetetten kerülni sem a témát, mert az azt sugallja, hogy erről nem beszélhet, mi ugyancsak negatív kimenetelt okozhat. Valamint, ha a kutató nem képes beszélgetőpartnere személye és az általa elkövetett bűncselekmény elválasztására, akkor utólag sem érdemes megtudakolni, hiszen az az objektivitásra való törekvés rovására mehet. Fontos még számításba venni, hogy milyen időszakban érkezünk a börtönben, ugyanis a zárkai hangulatok, belső viszonyok nagy kihatással lehetnek a fogvatartottakra, ezáltal pedig a kutatásra is. Illetve kutató szemszögből jellemző a túlzott misztifikáció a börtönvilág kapcsán, gyakori, hogy az emberek fejében nem él reális és hiteles kép a témáról, viszont bármennyire is izgalmas és érdekes területről van

szó, nem szabad elfeledni, hogy a magyar börtönök nem egyeznek a különböző filmekben látottakkal.

Továbbá, ami magát a kutatásnak helyet adó intézményt illeti, a Heves Vármegyei Büntetés-végrehajtási Intézet olyan megyei jellegű végrehajtó intézet, amely biztosítja a bíróságok rendelkezése alapján elrendelt előzetes letartóztatását, a felnőtt korú női és férfi elítéltek börtön fokozatú szabadságvesztését, illetve az elzárással összefüggő büntetés-végrehajtási feladatok ellátását, valamint befogadóképessége 148 fő (I1).

2.5. Eredmények elemzése és bemutatása

2.5.1 Élet a börtön előtt

Az eredmények alakulásának szempontjából elhanyagolhatatlan hatása van a fogvatartottak, valamint a korábban bűncselekményt elkövetett, mára már szabadult bűnelkövetők börtönbüntetést megelőző élete, ebből adódóan ezzel kezdem az eredmények bemutatását.

Az említett két vizsgálati csoport tagjainak életkora 39 és 62 év közé tehető, végzettségüket tekintve nem jelent meg jelentős eltérés, ugyanis két fogvatartott kivételével, akik 8 általánossal rendelkeznek, mindenki másnak valamiféle szakközépiskolai végzettsége van. Viszont ez az eltérés hasonló összefüggést mutat a tanuláshoz való hozzáállással, mint a többi esetben a végzettségi szint, ugyanis mindegyik fő esetében elmondható, hogy nem volt abszolút érdektelen a tanulással szemben, viszont csak egy-két tantárgy keltette fel igazán az érdeklődésüket, ami azt eredményezte, hogy hamar jobban kezdte őket vonzani a munka világa, mint a tovább tanulás kérdése.

Különbség jelentkezik abban, hogy míg a szakközépiskolát végzettek esetén a belső indíttatás mellett megjelent a külső, jellemzően család felől érkező motiváció a tanulás, szakmaszerzés kapcsán, addig a két általános iskolát végzett fő esetén ennek hiánya fellelhető, valamint egyikük által konkrét megfogalmazásra került az is, hogy családja anyagi helyzete miatt a mihamarabbi munkavállalás lett a vele szembeni elvárás, illetve számára is az vált prioritássá. Ezzel összefüggésbe hozható az is, hogy ebben a két esetben egybecsengtek a válaszok a gyermekkori felnőttéletet illető álmoképek kapcsán, ugyanis mindkét fő arról nyilatkozott, hogy valójában sosem gondolkodtak el azon sem, mivé szeretnének válni később, akár csak a munkát illetően. Ellenben az összes többi esetben kivétel nélkül került megfogalmazásra valamilyen munkakört vagy családot, jövőbeli összképet érintő konkrétum. Illetve ezen esetekben elmondások alapján nagyvonalakban megvalósultak a gyermekkori elképzelések a deviáns magatartás megjelenésének kivételével.

Ami a család témakörét illeti, a direkt módon erre irányuló kérdésekre egyöntetűen a családi kapcsolatokat pozitívan bemutató, a jelenlegi és múltbéli családi életet harmonikusnak, mármár idillinek lefestő válaszok érkeztek. Ellenben más kérdéskörök kapcsán megjelentek ezzel részlegesen, vagy akár teljesen ambivalens gondolatok. Például, előfordult olyan, aki a gyermekkor jellemzését érintő kérdésekre majdhogynem hibátlanul írta azt körbe, ellenben mikor arra terelődött a szó, hogy saját megítélése alapján hátráltatta-e valaki az eddigi előrejutását az életben, előkerült édesapja alkoholizmusa, mely egésze kisgyermekkorától hatást gyakorolt életére, valamint tulajdonképpen megfogalmazta édesanyja hanyagoló magatartását. Ez pedig egybecseng a büntetés-végrehajtási intézet pszichológusának azon gondolatával, miszerint jellemző a fogvatartottakra, hogy nem a valóságot adják át a téma kapcsán. Amely nem összetévesztendő a pszepdológiára való hajlammal, amely bár számos esetben felüti a fejét vele szemben is azt remélve, hogy általa valamilyen pozitívumhoz juthatnak akár ügyük kapcsán is, ebben az esetben nem ebből az indíttatásból történik a torzítás. Nem abból az okból kifolyólag nem a valóságot adják át, mert szándékosan le akarnának festeni egy, a valóságtól eltérő képet, azt gondolván, hogy valamilyen érdekük fűződhet hozzá, hanem szimplán máshogy dekódolják utólag is a történeteket.

2.5.2 Büntetés-végrehajtási intézet falai között

A büntetés-végrehajtási intézet, mint deviáns magatartásra adott legsúlyosabb társadalmi reakció intézményesített formája (Rosta, 2007), mely megélése számos deprivációval jár, illetve a börtönáltalmak megtapasztalása is gyakori velejárója.

Ezek közül fogvatartott, illetve már büntetésüket letöltött korábbi bűnelkövető interjúalanyaim egybecsengően legjelentősebbnek a családdal kapcsolatosakat emelték ki. A kapcsolattartási formákkal (telefonálás, videó-hívás, levelezés, látogatófogadás) alapvetően elégedettek, bár többen kiemelték az a fizikai érintkezés hiányát, viszont azoknak értik és elfogadják az okait, de a mennyiséget kivétel nélkül kevésnek vélik. Többen érzik úgy, hogy a megszabott mennyiség a valós, biztos lábakon álló kapcsolattartáshoz nem elegendő. Mindez aktuálisan is okozhat további nehézségeket, ugyanis szakemberek elmondásai alapján is sokszor pozitívan hat a fogvatartottakra egy-egy akár kisebb információ is a „kinti világból”, valamint az is, hogy egy olyan személlyel oszthatják meg a börtönnel kapcsolatos élményeiket, tapasztalataikat, érzéseiket, aki technikailag nem jártas ebben a világban.

Az interjúk alapján elmondható, hogy a fogvatartott egyik legnagyobb ellensége a börtönben az idő. Az idő múlásának gyorsasága és annak érzékelése teljesen relatív, fogvatartotti interjúk lapján elmondható, hogy az ítélet tudata alapozza meg. Ugyanis, amíg nincsenek

tudatában a pontos ítéletnek, telhet bármivel az adott nap, az alapvető bizonytalanság mindent képes felülírni. Ellenben, amint megkapják a jogerős ítéletet és pontosabban látják, hogy mennyi időt kell eltölteniük a büntetés-végrehajtási intézetben, megjelennek más tényezők is. A kapcsolattartás megvalósulásáig történő várakozások, például a látogatófogadásnak vagy akár csak egy várt levél megérkezésének az elmondások alapján gyorsít az idő múlásán, hiszen rövidebb távlatban van mit várni. Ha van rá lehetőségük, a munkavégzés, illetve a különböző csoportfoglalkozások, programok ugyancsak hasonló hatást keltenek, hiszen főleg a cellákban történő semmittevéssel szemben a mozgalmas, tevékeny időintervallumok szintén az idő gyors múlásának érzetét keltik. Habár fontos megemlíteni, hogy számos esetben felmerült, hogy a konkrét programelemeknek minősülő időtöltési lehetőségeken túl is van módjuk tartalmat vinni napjaikba. Igénybe vehetik az intézet könyvtárát, kártyajátékot, illetve rejtvényújságot is küldhetnek be nekik családtagjaik, valamint televízió nézésére is adódik alkalmuk, amely sokszor véleményük szerint annyira is elegendő, hogy diskurzust indítson el közöttük.

Az idő gyorsítására való igény nyíltan megjelenik a már említett foglalkozásokon, programokon is, amiről azt feltételezhetnénk, hogy destruktív hatással is lehet egy-egy foglalkozásra, programra, viszont a megkérdezett szakemberek kivétel nélkül ugyanazon véleményen vannak: az alapvető indíttatás, motiváció technikailag mindegy. Ugyanis, az alapvető tisztelet és fegyelem többnyire minden esetben jelen van, jellemzően együttműködőek és aktívak, amely kellően megalapozza a velük végzett munkát, amely valójában fontosabb, mint a motiváció jellege. Hiszen míg a motiváció menet közben átalakulhat, a tapasztalatok kialakítják a tényleges igényt, addig az említett hozzáállásbeli jellemzők azért fontosak, mert ezektől válnak befogadóvá a különböző élmények, hatások, információkkal szemben, melyek akár nem célzottan is a későbbi, börtön utáni életüket hivatottak elősegíteni, könnyíteni. Például az asszertív kommunikáció elsajátításával későbbi konfliktushelyzeteket vagy akár csak azok elfajulását közvetetten elő lehet segíteni. Bár jogosan merülhet fel a kérdés, hogy az ehhez hasonló készségek elsajátítása valóban hasznosak-e ebben a környezetben, hiszen ha valaki odakint a túlélésért küzd, tudhat ő asszertívan kommunikálni, nem sokra fog menni vele a boltban. Természetesen különböző készségek, képességek használatának tudása nem okoz hátrányt, éppen ellenkezőleg, viszont az egyéni értelmezés, helyzetekbe való átültetés kérdése, hogy valóban használhatóvá válnak-e később, vagy azzal a lendülettel merülnek feledésbe, ahogy a fogvatartottak elhagyják a börtön épületét.

Ha már csoportfoglalkozások és időtöltés, muszáj kitérni a vallás témakörére. A Heves Vármegyei Büntetés-végrehajtási Intézet rendelkezik saját belső kis kápolnával, melyben van lehetőség a börtönlelkész vezetésével a vallásgyakorlásra például bibliaóra, istentiszteletek, egyéni lelki gyakorlat vagy akár vallásos tematikájú filmek levetítése és feldolgozása által. Fogvatartottakkal végzett interjúk arra a tendenciára mutattak rá, hogy jellemzően a megkeresztelt, de alapvetően a szabad életben vallását nem gyakorló, valamint az egyáltalán nem vallásos személyek is hajlamosak megjelenni ezeken az említett lehetőségeken. Az erre irányuló motiváció viszont különbözőséget mutat, ugyanannyira jelent meg a puszta időtöltés, mint a börtönélet hatására vallás felé fordulás. A börtönlelkész elmondása alapján ezzel általában nincs tisztában és nem is feltétlenül érdekli, hiszen, ahogy fentebb is említésre került, ebben az esetben sem eredményez a foglalkozásra negatív hatást gyakorló viselkedést az időtöltés, mint legfőbb indíttatás, emiatt ő csak erre nem is fókuszál, kizárólag arra, hogy csak megteremtse a megfelelő feltételeket a vallásgyakorlásra.

Az új szokások kialakulásának vonalán maradva, a káros szenvedélyek megjelenésére és változásaira térnek ki. Az ezzel kapcsolatos már szabadult bűnelkövetői, valamint fogvatartotti válaszok különbözőségeket mutattak. Minden esetben a kávéra, illetve a dohányzásra irányultak a megnyilvánulások, viszont egyaránt megjelent a szabad élethez hasonló teljes elutasítás változatlansága, a szokások felvétele, gyakoriság növekedése, valamint a teljes lemondás is. Ezek mögött is különböző indokok voltak megfigyelhetők. A szokásoktól való megválás mögött anyagi okok, illetve a megválás kinti világhoz mérten könnyebb kivitelezésének felismerése és kihasználása is megjelent. A szokások felvétele, valamint gyakoribb alkalmazása mögött legtöbb esetben pszichés alapú magyarázatok voltak megfigyelhetők, leginkább a stressztűrő képességek igyekeztek erősíteni leginkább a dohányzással, illetve egy fogvatartott által az is megfogalmazásra került, hogy a büntetés-végrehajtási intézet falain belül sokkal több negatív felé irányuló megnyilvánulást vesz fel, kezel nehezebben, mint a szabad életben és emiatt voltaképp érzelemszabályozás elősegítésére is eszközként használja a dohányzást.

Következőként kiemelném a bánásmódot, mint börtönéletet megmásító tényezőt. Ahogy már korábban is említésre került, alapvetően a bánásmód maga a függő viszony, melyben az egyik fél hatalmi pozícióban, míg a másik az alárendelt szerepben van. Viszont ennek megvalósulása nagy kihatással van a fogvatartottak börtönben létének megélésére. Számos esetben elhangzottak az olyan jellegű mondhatok, miszerint, ha személyi állomány észleli, hogy „normálisan viselkedik”, akkor emberibb bánásmódban részesítik, amely sokkalta megkönnyíti a helyzetét. Illetve számos fogvatartott, valamint a már szabadult korábbi

bűnelkövetők is kiemelték, hogy már a személyi állománnyal való kommunikáció is nagyban tud könnyíteni a bent léten, illetve szellemi kondíciójuk megtartásában. Ugyanis többen számoltak be arról, hogy a cellákban olyan személyekkel kerültek össze, akik más intellektussal rendelkeznek, amelynek hosszabb távon destruktív hatásait érzélik, továbbá egy idő után cellatársaikkal ugyanazon témákat tudják csak megvitatni, amivel szemben egy szakemberrel vagy a személyi állomány más tagjaival szélesebb körű kommunikációt tudnak folytatni.

Mindez a megkérdezett szakemberek oldaláról hasonló fontossággal bír. Kivétel nélkül úgy nyilatkoztak a bánásmódról, hogy mindig törekednek arra, hogy ugyanolyan hétköznapi embert lássanak bennük és ne a bűnelkövetőt. Ehhez, ha megtehetik célzottan nem is szereznek tudomást az adott fogvatartott által elkövetett bűncselekményről, nehogy ennek bármilyen befolyásoló szerepe legyen. Ettől függetlenül, ha a fogvatartott kezdeményezi az erről való diskurzust, nem elutasítóak vele szemben, amennyire a szituáció jellege engedi, nyitottak az erről való beszélgetésre – gondolván itt arra, hogy például egy csoport esetén nem kerülhet ez központba, hogy elvigye az egész folyamatot, de helye van az ezzel kapcsolatos összefüggések, aktualitások megosztásának. Ugyanis elmondásaik alapján az sem lenne célravezető, ha totálisan elutasítóan viselkednének a témával kapcsolatban, mert az akár negatív hozammal is járhat, ha a fogvatartott azt érzi, nem beszélhet egyáltalán erről. Kommunikáció kapcsán többek által kiemelésre került az egyszerűsége, közérthetősége való törekvés, ugyanis túl azon, hogy számos esetben minimális szókinccsel rendelkeznek, valamint az, ha túlzottan szofisztikáltan, ezáltal a nyelvi különbségeket éreztetve kommunikálunk velük, az csak szakadékot képezhet vagy mélyíthet fogvatartott és segítő között. Ezen túl több megkérdezett szakember kitért a humor fontosságára is, értve ezalatt az ő, valamint a fogvatartottak szabad humorizálását is természetesen a kellő kereteket tartva. Ugyanis a humor azon túl, hogy bír egy feszültségoldó, bizalmi légkör kialakítását segítő funkcióval, célravezetőbb lehet, mint a túlzott szigor vagy az alárendeltség éreztetése. Valamint két női szakember által megfogalmazásra került, hogy a nemi különbségekből fakadó jelenségek eloszlatásában is szerepe lehet a humornak. Gondolván itt arra, hogy az ellenkező nemmel végzett munka során elkerülhetetlen ennek a megjelenése, viszont ez a megfelelő határok meghúzásával, kellő szigorral, szakmaisággal és humorral helyén kezelhető, valamint egy idő után teljesen ki is küszöbölhető.

2.5.3 Szabad élet víziói

A szabadulás utáni életről való vélekedésben a közel hasonló helyzetben lévő fogvatartottak közötti hasonlóságok voltak megfigyelhetők.

Azok, akik megkapták már jogerős ítéletüket jellemzően már konkrétabb elképzelésekkel gondolkodik erről a témáról. Például egyikük kiemelte, hogy szeretné átültetni a börtön utáni életébe a bent tanult fegyelmezettséget és tiszteletet, ugyanis úgy érzi ezek is elősegíthetik a visszaesés elkerülését, amely az elsőszámú céljai között van. Továbbá esetükben a családi kapcsolatok megerősítése, munkavállalással kapcsolatos pontosabb tervek is megjelennek. Valamint esetükben felmerülnek a szabadulást övező félelmek is. Megfogalmazásra kerültek a kezdeti anyagi gondok, a talpra állás bizonytalansága, a magány, a kapcsolati hálók sikeres megerősítésével kapcsolatos bizonytalanságok, valamint a történetek megosztásával és a stigmatizációval kapcsolatos félelmek. Amely egybecseng a szakemberek reintegrációt leginkább gátló tényezőire irányuló kérdésre adott válaszával, ugyanis a bűnelkövetők későbbi megbélyegzése egyike a legjelentősebbeknek, hiszen ezt célzottan valójában nem igazán lehet megakadályozni, illetve kezelni is számos esetben csak nehézkesen, melyből következik, hogy a nagy energiabefektetés helyett az újonnan szabadult bűnelkövetők a beletörődést, mint könnyebb utat választják, amely akár egyenes út is lehet a visszaeséshez. A megjelenő félelmek kapcsán egybecsengően érkezett a válasz arra miszerint tudják-e, hogy kikhez fordulhatnak ezekkel a nehézségekkel, kire számíthatnak ezek kapcsán vagy kitől kérnének segítséget. Jellemzően családjukat, illetve önmagukat említették csak, mert bár elmondásuk alapján többnyire tisztában vannak vele, kaptak róla tájékoztatást, hogy kihez fordulhatnak szabadulást követően is, elsősorban önerőből próbálnák megoldani a problémákat.

Mindezekkel szemben az ítéletükre még várakozó fogvatartottak jobban ragaszkodnak ártatlanságukhoz, megingathatatlanul hisznek mihamarabbi szabadulásukban. Amely szakemberi interjúk alapján elmondható, hogy különböző tevékenységeikben is jelentkezik, ugyanis minden adandó alkalmat igyekeznek megragadni, hogy ártatlanságukat, az ellenük irányuló tévedést bizonyítsák, bízva abban, hogy az adott célközönség majd hatást tud gyakorolni ítéletük alakulására. Ebből adódóan jellemzően szabadulásukat illetően gondolataikban olyanok lelhetőek fel, mint a korábbi munkahelyre mihamarabbi visszatérés, családtagokkal, barátokkal való hosszas időtöltés, továbbá a fentebb említett félelmekhez hasonlóak nem, vagy csak elszórtan jelennek meg gondolkodásukban, valamint felmerülésük esetén sem tudják egyelőre, kihez is fordulhatnának később, ha igényt tartanának rá.

2.5.4 Reintegráció megvalósulása

Ahogy arról már szó esett korábban is, a büntetés-végrehajtási intézet falai között több, a reintegrációt célzó lehetőség, foglalkozás fellelhető. Ezek közé sorolható jelenleg a már említett vallásgyakorlási formák, irodalmi szakkör, jobbagyféltekés rajztanfolyam, a Főegyházmegyei Karitászi Központ Eger RÉV Szenvedélybeteg-segítő Szolgálat négy szakembere által tartott drogrehabilitációs csoportfoglalkozás, maga a munkavégzés lehetősége, különböző jóvátételi programok és akár a pszichológusi alkalmak is.

De mik is ezek valójában? A vallásgyakorlás formái a börtönlelkész elmondása alapján hasonlóan valósulnak meg lényegüket tekintve, mint egy hétköznapi közegben, annyi különbséggel, hogy börtönvilágra van igazítva, amely például abban nyilvánul meg, hogy a hagyományos teendőkön túl a büntetés-végrehajtási intézet működésének a törvényes rendjét és a fogvatartás biztonsági szabályainak betartása és betartatása is megjelenik. Maga a folyamat egy köszöntéssel, névsorolvasással indul, melyet egy rövidebb hangulatoldó beszélgetés követ, melynek során igyekszik kontaktot teremteni a megjelent fogvatartottakkal. Ezt követően a kedvüktől függően imádkozni, majd miután felmérte mi az a téma, ami érdekli őket, annak megfelelő tematikus bevezető imádság következik, mely után egy ígéről kezd el nekik beszélni törekedve a kétirányú kommunikáció kialakítására ennek kapcsán. A lényegi részben próbálja nekik azt fajsúlyossá tenni, hogy ez egy komoly kapaszkodót jelenthet, horgonyt adhat nekik, nem csak azért, mert börtönben vannak, hanem egyáltalán az emberi élet nem kivitelezhető úgy szerinte, hogy az ember a maga erőfeszítése nélkül járja végig. Próbálja nekik átadni azt a gondolatot, miszerint ehhez vegyék igénybe azt a transzcendentális lehetőséget, amelyet az imádság, Isten megtapasztalása által fölismerhetnek és igénybe vehetnek. Mindezzel pedig nem titkolt célja a fogvatartottak kikerülésük utáni evangélikus egyházakba integrálása.

A különböző csoportfoglalkozások, mint az irodalmi szakkör vagy a jobbagyféltekés rajztanfolyam alapvetően tematikához kötöttek. Az említett tanfolyam kötöttebb, ott meg van határozva hogyan kell haladnia a tanfolyamnak, keretein belül a grafittal történő rajz oktatása zajlik. Az irodalmi szakkör ennél szabadabb, jobban hasonlít egy hagyományos csoportfoglalkozáshoz. Ha az előző alkalommal volt kiadva a csoport tagjainak házi feladat, annak átbeszélésével indul, melyet egy irodalomtól független játék követ az oldódás elősegítésének céljából. Ezután egy kiválasztott mű kerül feldolgozásra, mely olyan szempontból specifikus, hogy a csoport aktuális érdeklődési köréhez igazodik. Ennek a megvitatása viszont inkább pszichológiai jellegű, nem verselemzésből vagy verslábak kereséséből áll, végül pedig a lezárás, ismét egy játék formájában történik.

Bár csoportfoglalkozás, külön említendő a drogprevenciós csoport, már csak azért is, mert a többi említett lehetőségtől eltérően ezt külső szakemberek, a Főegyházmegyei Karitászi Központ Eger RÉV Szenvedélybeteg-segítő Szolgálat négy munkatársa végzi 2-2 fős páros vezetésben. Ebből következik, hogy a szakemberek nem a börtönbeni hierarchia részei, amely fogvatartotti szempontból pozitív hozadékokkal járhat, mint például a bizalmi légkör könnyebb megteremtése. A négy rendelkezésre álló szakembernek köszönhetően tulajdonképpen kettő ilyen jellegű csoport fut párhuzamosan, egy nem dohányzó és egy dohányzó zárka számára. A működésük viszont lényegét tekintve közel azonosak. Mindig egy nyitó körrel indul, melynek keretein belül a fogvatartottak megoszthatják hogyan érzik magukat az adott pillanatban, mi történt velük a legutóbbi alkalom óta, lehetőség van a ventilálásra, melynek során már az is kiderülhet, hogy mennyire lesz tartható a téma, mellyel az adott alkalomra készültek. Ha az, akkor vagy beszélgetés, vagy valamilyen játékos formában kerül feldolgozásra, ha viszont nem, akkor kénytelenek az adott szituációhoz alkalmazkodni, hiszen például valami miatt túlzottan felfokozott állapot miatt (például egy zárkán belüli konfliktus) képtelenség lenne a normális feldolgozás. Valamint a folyamatos fluktuáció miatt is igényelt a rugalmasság, hiszen egy új tag megjelenése esetén, ha nem is teljesen, de a csoportszabályok lefektetésétől kell kezdeni újra a folyamatot. A foglalkozások pedig záró körrel zárulnak, melynek keretein belül a fogvatartottaknak lehetőségük van a visszajelzések adására a szakemberek felé.

A pszichológus tevékenysége a reintegráció tekintetében több típusú folyamat képében jelenik meg. Alapvetően van egy befogadó beszélgetés, melynek során egy állapotfelmérés történik annak felfedése érdekében, hogy valamilyen szinten veszélyeztetettnek számít-e fogvatartott, például pszichiátriai beteg-e, ugyanis abban az esetben havi rendszeresű állapotellenőrző beszélgetés, valamint, ha igényli, akkor plusz foglalkozásokra is kerül sor. Vannak egyéni meghallgatások, melynek során a családi kapcsolatokkal, szerhasználattal való viszonyal foglalkoznak például, ez egyfajta támogatóbeszélgetés, szupportív tevékenység, ez alkalmas megnyugtatóra, aktuális problémák elővétele és átbeszélése akár a fogvatartott, akár a hozzátartozók szemszögéből, ezt a fogvatartottak szokták kérvényezni, ha szükségét érzik, az állapotfelméréssel szemben ez nem kötelező. Illetve tanácsadás keretein belül, ha már esetleg a szabadulása közeledik, akkor igyekszik megnézni mik azok a sarkalatos pontok az életében, amiben segítségre szorulhat és még a fogvatartott bent léte alatt dolgozni azon. Viszont a már említett fluktuáció miatt nem tud igazán folyamatot felépíteni, előre tervezni, mint egy terápia esetében, jellemzően még kisebb személyiségfejlesztő vagy megküzdési módok fejlesztésére adekváltak ezek az alkalmak. Valamint van, hogy csak színezők nyomtatása érdekében

fordulnak hozzá, amit állítása szerint nem szabad alábecsülni, hiszen ezzel is hozzájárulhat a szabadidő hasznos eltöltésének kialakításához, amely ugyanannyira lehet egy reintegrációs cél, mint az indulatkezelés elsajátítása.

A munkavégzés két szegmensre bontható, van, amelyikért pénzbeli díjazás jár, illetve a fogvatartottak látják el a börtön fenntartásával, felújításával, karbantartásával járó munkákat is. A munkakultúra elsajátítása, az értékteremtés lehetősége, fogvatartottak szavaival élve a hasznosság érzete elősegítheti az önbecsülés és a felelősségérzet növekedését, valamint a jövedelemszerzés lehetősége hozzájárulhat a bent lét könnyítéséhez olyan szempontból is, hogy annnyival kevesebb anyagi teherrel jár a hozzátartozóknak a fogvatartott börtönben való tartózkodása.

Mindezekről a megkérdezett fogvatartottak, valamint már szabadult korábbi bűnelkövetők véleménye lényegében egybecseng. Alapvetően minden ilyen alkalmat, amelyen van/volt lehetőségük részt venni jónak, hasznosnak ítélik meg már csak a szabadidő hasznosabb, aktív eltöltésének szempontjából. Amik negatívumként merültek fel az főként a kevés lehetőség. Önmagában kevésnek vélik a felhozatalt, általánosan megjelenő igény merült fel a különböző oktatási programok iránt (például szakmaszerzés lehetősége), illetve a meglévő foglalkozásokra létszámlimit miatt nehéz bekerülést is negatívumnak emelték ki. Továbbá a munkavállalás kapcsán is hasonló gondolatok merültek fel, ugyanis többek szívesen végeznének valamilyen munka jellegű tevékenységet, viszont mivel több a fogvatartott, mint a munkalehetőség, erre nem mindenkinek van esélye. Ami még kiemelésre került általuk, az a különböző jóvátételi programok (Börtön a városért például) voltak, melynek során felügyelet alatt a civil életben történik a munkavégzés (például adott helyszínek rendbetétele). Ennek reintegrációs célja a fogvatartottak közösségi szerepvállalásának kialakítása, a felelősségvállalásra ösztönzés, valamint a civil emberek előítéleteinek mérséklése. Viszont ezen túl számukra már önmagában annak is pozitív hozadéka van, hogy hosszú idő után ismét a büntetés-végrehajtási intézet falain kívül tartózkodhatnak.

A megkérdezett szakemberek reintegrációról való vélekedései sem mutat különösebb eltéréseket. Alapvetően a fogvatartottakhoz, már szabadult bűnelkövetőkhöz hasonlóan ők is fontosnak tartják ezeket, viszont véleményük szerint ez valójában egy sokkal komplexebb tevékenység egy-egy program létesítésénél.

Valójában magát a folyamatot több oldalról kell megtámogatni, melyben csak egy szeletet képeznek a különböző foglalkozások. Például említésre került, hogy megfelelő szociális háló nélkül nem releváns a reintegráció maga, hiszen nincs hova visszailleszteni a fogvatartottakat. Illetve, ha az destruktív működést mutat, totálisan ugyanabba a környezetbe visszailleszteni

nem célravezető, ugyanis rövid időn belül a környezete hatására bűnismétlővé válhat. Ahhoz, hogy sikeresnek titulálható legyen a benti reintegrációs tevékenység, legyen szó személyiségfejlesztésről, készségfejlesztésről, szakmaképzésről stb, elengedhetetlen a megfelelő külső támogatás, hiszen, ha olyan szubkultúrába szabadul, ahol a szerhasználat a normális, akkor a benti tevékenység pillanatok alatt semmissé válhat. Ebből adódóan számos szakember szerint sok esetben a reszocializáció lenne a célravezető a visszaesés elkerülése végett. Éppen ezért a bűnismétlést sem tekintik totális kudarcnak, ugyanis az említett esetleges negatív külső tényezők mellett irreális elvárás lenne velük szemben, hogy szimplán önerőből és a büntetés-végrehajtási intézetben töltött idő alatt kapott reintegrációt célzó támogatás hatására kikerülésüket követően mintapolgárokká váljanak.

Viszont akkor mi tekinthető sikeres reintegrációs tevékenységnek? Az erről való vélekedés szintén egybecseng, nem kizárólag abban az esetben, ha nem válik bűnismétlővé a fogvatartott, a legkisebb változások, vagy a fogvatartotti bevallások alapján rájuk gyakorolt pozitív hatások is annak minősíthetők, gondolva itt arra például, hogy kifejezik mennyire élvezték az adott alkalmat és mennyire várják a következőt. Tehát elmondható, hogy nem csupán a korábbi életvitelétől való teljes elhatárolódás, hanem a kisebb-nagyobb változtatások is sikernek könyvelhetők el.

Kifejezetten csoportokfoglalkozások kapcsán kiemelésre került, hogy már az, ha a csoporttag megjelenik, megoszt magáról információkat, figyel, minimálisan bevonódik a folyamatba, vagy a foglalkozás által kap új, eddig nem tapasztalt impulzusokat, az már sikernek könyvelhető el. Hiszen valahol mindez az ő részévé válik, lehet nem rögtön, lehet nem fog markánsan beépülni az ő életébe, személyiségébe, de akkor is kapott valamit az alkalomtól, legyen az egy jó szót, párhónapos kapcsolatot, amiben őt elfogadták, vagy egy olyan témát, szót vihet magával, amit eddig nem ismert vagy nem gondolkodott rajta, mindez pedig már egy minimális változást is eredményezhet. De természetesen a nagy eredmények, mint például a vallás megtartása, szakemberek felkeresése önmaguktól, ha problémát érzelnék, illetve önmagában a sikeres társadalomba való beilleszkedés is megemlítenő. Valamint, ahogy erről korábban is szó esett, ezeknek több összetevője van a célzott reintegrációs törekvéseknél, ebből adódóan is fontos a kisebb, kevésbé konkrét sikereket ugyanúgy számításba venni. Viszont arról is fontos említést tenni a szakemberekkel végzett interjúk alapján, hogy azért is nehezen megállapítható, definiálható a siker, mert tulajdonképpen nincs eszközük annak mérésére, ugyanis nincs lehetőségük az utánkövetésre.

2.6. Következtetések

Az interjúkérdésekre adott válaszok alapján az első kutatási kérdésem, miszerint „Szükséges egyáltalán a bűnelkövetőket reintegrálni a társadalomba?” akképpen került megválaszolásra, hogy kétségtelen ennek indokoltsága, hiszen az egész társadalom érdeke a visszaesés megakadályozása, a bűnelkövetések számának csökkentése.

Második kutatási kérdésem, miszerint „Van reintegráció reszocializáció nélkül?” viszonylagos választ kapott. Lehetséges maga a reintegráció önmagában is, viszont ahhoz a bűnelkövetőnek megfelelő háttérrel kell rendelkeznie, mind anyagi szempontból, mind szociális háló tekintetében ugyanis csak akkor lesz sikeres a reintegráció, ha a megfelelő környezetbe illesztjük vissza és nem pedig egy visszaesést eredményező közegbe. Ha nem áll fent a kellő háttér, akkor sokkal inkább célravezető a reszocializáció, ugyanis ezen keresztül a bűnelkövetők Czenczer és Ruzsonyi (2019) által is korábban megfogalmazott társadalmi integrációja, reintegrációs esélyének növelése történhet meg. Illetve ezek mellett az eredmények egybecsengenek Fliegauf Gergely (2012) megállapításával, miszerint a két folyamat voltaképp együtt lehet a leghatékonyabb.

Harmadikként feltett kutatási kérdésem a következő volt: „A büntetés-végrehajtási intézet már maga a reintegráció folyamata, vagy csupán csak egy büntetés?”. Ennek kapcsán összefoglalóan elmondhatjuk, hogy bár a börtön funkcióját tekintve Boros és Csetneky (2002) a legszignifikánsabb társadalmi elítélésnek a formája, ami törvénytörő magatartás esetén sújthatja az egyént, illetve elsősorban a büntetést szolgálja, ennek kapcsán a kizárólagosság nem érvényesül. Ugyanis az interjúk alapján is láthatóvá vált, hogy számos direkt és indirekt reintegrációs céllal rendelkező tevékenység fellelhető az intézetben.

A negyedik kutatási kérdésem úgy szólt, hogy „Szakembereknek, a büntetés-végrehajtási intézet személyi állományának van valós szerepe a reintegrációban?”, melyre ugyancsak világosan választ kaphattunk az interjúk során. Önmagában a különböző reintegrációs tevékenységek megvalósításához elengedhetetlenek az említett személyek, viszont ezen túl az általuk képviselt bánásmód, hozzáállás is nagy jelentőséggel bír a börtönártalmak minimalizálásában, ami vezethet a kismértékű személyiségbeli torzulásokhoz, melyekből pedig a visszaesés, bűnismétlés kiküszöbölése következhet.

És végül az ötödik kutatási kérdés: „Valójában minek a függvénye a sikeresnek titulálható reintegráció?”, melyre nem született egyfajta recept jellegű egyértelmű válasz, hiszen alapvetően a reintegrálandó személyen múlik jelentős részben a sikeresség, egyéni mintákról beszélhetünk leginkább. Viszont, ha mindemellett okvetlenül szeretnénk kialakítani egy

egységes sémát, melynek mentén haladva a sikeres társadalomba való beilleszkedéshez, avagy a korábbi normaszegő életmódból való kilépéshez jutunk el, a szociális háló, megfelelő anyagi körülmények, egyéni indíttatás, mentális egészség milyensége és a büntetés-végrehajtási intézetben töltött idő egyénre gyakorolt hatásai nem elhanyagolható tényezőinek kell lennie.

Befejezés, összefoglalás

Kutatásom célja volt a Heves Vármegyei Büntetés-végrehajtási Intézetben folyó reintegrációt elősegítő tevékenységek megismerése, működésüknek, eredményességüknek feltárása volt, melynek vizsgálat öt kutatási kérdés mentén zajlott, amik megválaszolására életútinterjúkkal egybekötött félig strukturált interjúk eredményeit használtam.

A büntetés-végrehajtási intézet reintegrációs tevékenységének eredményessége nem csupán a bent a konkrét, direkt módon végzett folyamatok függvénye, leginkább azon múlik, hova is kellene pontosan visszailleszkednie az adott személynek, illetve milyen állapotban. Az interjúkból kiderült, hogy ennek legfontosabb összetevője a szociális háló, azon belül is leginkább a család. Emiatt elengedhetetlen odafigyelni a családdal való kapcsolattartás folyamatosságára, illetve arra, hogy kikerülés után ténylegesen várják haza a bűnelkövetőt, ne pedig egy kitaszított váljon belőle, hiszen az könnyen visszaeséshez vezethet, amelyből következhet a börtönfüggőség, melynek értelmében az egyén biztonságosabban mozog a börtönökben, mint kint, a civil életben.

Ezt véleményem szerint elősegíthetné az is, ha családok kapnának valamiféle felkészítést arra, hogy elképzelhető, aki hosszabb időt töltött a büntetés-végrehajtási intézetben, nem lesz ugyanaz a személy, személyiség, mint bekerülése előtt, ugyanis érték őt olyan hatások, impulzusok, melyek hatására akarva-akaratlanul változott, ezzel pedig akár elkerülhetővé válnának az ebből fakadó családi konfliktusok, melyek végső esetben akár a család széthullásához is vezethet.

Valamint a dolgozat elméleti fejezeteiben bemutatott börtönártalmak kiküszöbölése a másik sarkalatos pontja a reintegrációs tevékenységnek, melynek a családi kapcsolatok romlásán túl, főbb eleme még a stigmatizáció a társadalom által, melynek értelmében a fogvatartott örökké a börtönviselt megbélyegzéssel kell, hogy szembesüljön. Ez ellen véleményem szerint megfelelő eszköz lehet a Börtön a városért programhoz hasonló tevékenységek létesítése, ugyanis ezek által az emberek rálátást kaphatnak arra, hogy azon bűnelkövetők, akik a reintegráció tekintetében relevánsnak minősülnek képesek a normakövető viselkedésre. Ez a fajta érzékenyítés pedig később a munkaerőpiaci elhelyezkedést, valamint a fogvatartott teljes izolációjának elkerülését is elősegítheti. Illetve rámutathat arra, hogy tekintve, hogy a társadalmi befogadás mértékétől is nagyban függ, valamint össztársadalmi érdek az, hogy sikeresen reintegrálódjanak ezek a személyek, mindenkinek szerepe van a folyamatban legalább a kellő nyitottság és elfogadásra törekvés tanúsításával. Ugyanis börtönből szabadulók reintegrációja nemcsak az érintettek életminősége szempontjából lényeges, hanem

a társadalmi biztonság növelésének is alapfeltétele. Az eredmények elérése, fenntartása és fejlesztése érdekében a helyi közösségeknek, börtönöknek, különböző szervezeteknek és tulajdonképpen a társadalom egészének a széleskörű összefogására, szerepvállalására van szükség.

Illetve a sikeresség fokozásának érdekében érdemes lenne olyan rendszerek kidolgozása, amelyek nyomon követik a szabadultak társadalmi és gazdasági helyzetét. Ugyanis az utánkövetés pontosabb alapot biztosítana a programok hatékonyságának méréséhez, illetve lehetőséget adna arra, hogy az intézmények reagáljanak a felmerülő problémákra. Az utánkövetés és az adatgyűjtés lehetőségei nélkül nehezen valósítható meg a folyamatos fejlesztés, és nem lehet megfelelő módon és pontosságra törekedve értékelni a reintegráció eredményeit. Valamint az egyénre szabottság valamelyest már a fogvatartás alatt is megjelenhetne kihasználva ezzel annak a tényét, hogy mindenki értelmezése egy-egy tevékenység esetében is bizonyos mértékben eltérő. Az egyénre szabottabb reintegrációs stratégiák kialakítása lehetővé tennék, hogy a szabaduló fogvatartottak személyes igényeik és körülményeik szerint kapjanak támogatást, különös tekintettel a magas kockázatú csoportokra, ezáltal is növelve a sikeres visszailleszkedés esélyét.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a büntetés-végrehajtási intézet feladatai nem korlátozhatóak a fogvatartásra és a büntetésre, indokolt és szükséges különös figyelmet fordítani a reintegrációra míg abban az esetben is, ha csak egy előzetes házról van szó ebben az esetben, ugyanis sosem tudhatjuk miként épül be egy-egy nem feltétlenül célirányos tevékenység a fogvatartott személyiségébe, életébe később. Ugyanis ahogy Oláh Attila (2015) is rámutat, a bűncselekmény elkövetése nemcsak az elkövetőt, hanem a társadalmat is érinti, és ezért fontos, hogy a reintegrációs folyamatok sikerességére és azok társadalmi hatásaira is fókuszáljunk. A reintegráció kapcsán fontos szem előtt tartani, hogy nem csak az egyértelmű, azonnal észlelhető eredmények minősülnek sikereknek, ahogy a szakemberekkel folytatott interjúkból is kiderült, az első ránézésre nem feltétlenül annak elkönnyvelhető eredményeknek is ugyanannyi esélye van változás előidézésére, mint a nyilvánvaló fejleményeknek.

Irodalomjegyzék

- Albert Fruzsina (szerk.) (2015): *Életkeretek a börtönön innen és túl – Szubjektív reszocializációs esélyek*. In: Szociológiai tanulmányok. Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont. Budapest 113-167.
- Andorka Rudolf (1994): *A társadalmi problémák szociológiája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Andrews, Donald A. – Bonta, James (2010): *The psychology of criminal conduct*. Routledge.
- Andrews, Donald A. – Zinger, Ivan – Hoge, Robert D. – Bonta, James – Gendreau, Paul – Cullen, Francis T. (1990): Does Correctional Treatment Work? A Clinically Relevant and Psychologically Informed Meta-Analysis. *Criminology*, 28(3), 369-404.
- Auerhahn, Kathleen – Parker, Richard (1998): Alcohol, drugs, and violence. *Annual Review of Sociology*, 24. évf. 1. szám 291-311.
- Auerhahn, Kathleen – Parker, Ronald Laberne (1998). Alcohol, drugs, and violence. *Annual Review of Sociology*, 24 évf. 1. szám 291-311.
- Becker, Howard Saul (1963): *Kívülállók: Tanulmányok a deviancia szociológiájáról*. Free Press
- Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Lévai Miklós (szerk.) (2019): *Kriminológia*. Wolters Kluwer Kft., Budapest
- Boros János – Csetneky László (2002): *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó, Budapest
- Clemmer, Donald (1940): *The prison community*. Rinehart, New York.
- Czenczer Orsolya – Ruzsonyi Péter (szerk.) (2019): *Büntetés-végrehajtási reintegrációs ismeretek*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest
- Czenczer Orsolya – Sztodola Tibor (2019): *A büntetés-végrehajtási reintegrációs munka jogi és biztonsági vonatkozása*. Dialóg Campus, Budapest
- Csóka Béla (2020): A börtönből szabadultak reintegrációjának kihívásai Magyarországon. *Kriminológiai Szemle*, 3(2), 123-135.
- Csordás Sándor Dr. – Vokó György Dr. habil (2004): A fogvatartottakkal való bánásmód elvei és gyakorlata. *Börtönügyi Szemle* 23. évf. 4. szám. 1–14.
- Durkheim, Émile (1897): *Az öngyilkosság: Szociológiai tanulmány*. Félix Alcan. Párizs
- Fiáth Titanilla (2012): *Börtön könyv*. Háttér Kiadó, Budapest
- Fliegauf Gergely – Ránki Sára (2007) *Fogva tartott gondolatok*. L' Harmattan. Budapest
- Fliegauf Gergely (2012) A börtönpszichológia elhatárolása a kriminálpszichológiától. *Börtönügyi Szemle* 31. évf. 1. szám. 46–62.

- Folkman, Susan – Lazarus, Richard Stanley (1983): *Stress, appraisal and coping*. Springer, New York
- Freud, Sigmund (1923): *The Ego and the Id*. Hogarth Press.
- Galtung, Johan (1961): A börtön: a szervezett dilemma. In: Donald Cressey (ed.): *The Prison*. University of California, LA
- Geertz, Clifford (1973): *A kultúrák értelmezése: Válogatott esszék*. Basic Books. New York
- Goffmann, Erving (1961): A totális intézetek karakterisztikájáról: A rabok világa. In: Donald Cressey (ed.): *The Prison*. University of California, LA
- Goring, Charles (1913). *The English Convict: A Statistical Study*. His Majesty's Stationery Office. London
- Gottfredson, Michael – Hirschi, Travis (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford University Press.
- Gudjonsson, Gunnar H. – Eysenck, Hans Jürgen (1989): *A bűnözés okai és gyógyítása*. Springer-Verlag
- Haney, Craig (2003): The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-Prison Adjustment. *National Policy Conference Papers*, 33-66.
- Hirschi, Travis – Gottfredson, Michael (1990): *A General Theory of Crime*. Stanford University Press.
- Ibolya Tibor (2015): *A kriminalisztikatörténeti tanulmányok*. Patrocinium Kiadó, Budapest
- Kabódi Csaba – Mezey Barna (2003): A szabadságvesztés büntetés egyetemes áttekintése. In: Kabódi Csaba (szerk.): *A büntetéstan elméleti és történeti alapjai*. ELTE ÁJTK Büntetőeljárásjogi és Végrehajtási Jogi Tanszék. Budapest 47-68.
- Kandel, Eric – Mednick, Sandra – Brennan, Patricia (1988): A genetika és a bűnözői magatartás. *Science*, 240 évf. 4850. szám 1600-1608.
- Kohlberg, Lawrence (1981): *Az erkölcsi fejlődés filozófiája: Erkölcsi szakaszok és az igazság fogalma*. Harper & Row.
- Lombroso, Cesare (1899): *A büntettes*. In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon II.* kötet. Pallas Kiadó, Budapest
- Luzsi Margó (2020): *Rabkoszt – testnek és léleknek*. A Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet mesecsoportjának laktató meséi és receptjei. BSMVK. Eger
- Luzsi Margó (2020): *Rabmesék Mesék és történetek az egri Büntetés-végrehajtási Intézet mesekörének életéből*. BSMVK, Eger
- Lyons, Lewis (2005): *A büntetés története*. Magyar Könyvklub Kiadó, Budapest

- Martinson, Robert (2020): "What Works? – Questions and Answers About Prison Reform." *The Public Interest*.
- Maruna, Shadd (2001): *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. American Psychological Association.
- Mezey Barna (2007): A nevelés és javítás gondolatának megjelenése a börtönügy történetében. *Bűnügyi Szemle*, 26. évf. 3. szám 13-24.
- Nagin, Daniel – Paternoster, Ronald (1993). Enduring individual differences and rational choice theories of crime. *Criminology*, 31. évf. 2. szám 371-392.
- Oláh Attila (2015): *És volt nála egy balta is...* HVG Könyvek, Budapest
- Petersilia, Joan (2003): *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry*. Oxford University Press.
- Pulszky Ágost – Tauffer Emil (1867): *A Börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra*. Budapest, Emich.
- Raine, Adrian (1993): *A bűnözés pszichopatológiája: A bűnözői magatartás klinikai rendellenességként*. Academic Press.
- Rosta Andrea (2007): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Loisir Könyvkiadó, Budapest – Piliscsaba
- Ruzsonyi Péter (2001): Bűn-büntetés-reszocializáció. *Belügyi Szemle* 49. évf. 6. szám 39 – 62.
- Ruzsonyi Péter (2009): Kriminálpedagógia és reintegráció. In: Borbíró Andrea – Garami Lajos – Kiss Anna – Velez Edit – Garami Lajos (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II*. Budapest, IRM. 299-324.
- Ruzsonyi Péter (2019): *A Caritastól a fogvatartotti reintegrációig. A javítás eszméjének evolúciója*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest
- Sarason, Barbara – Sarason, Irwin (2002): *Abnormális pszichológia: A maladaptív viselkedés problémája*. Prentice Hall
- Sykes, George (1958): *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. NJ: Princeton University Press, Princeton
- Szegál Borisz (2007): A szocializáció és reszocializáció a börtönben. *Börtönügyi Szemle*. 26. évf. 3. szám 25 – 38.
- Sztodola Tibor (2020): *A reintegrációs tisztek szerepe a rendkívüli események bekövetkezésének megelőzésében, megszakításában, valamint azok felszámolásában*. Dialóg Campus, Budapest
- Tarde, Gabriel (1908). *Összehasonlító tanulmányok a kriminológia köréből*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest

Tóth Judit (2019): A reintegráció társadalmi jelentőségének vizsgálata női fogvatartottak esetében. *Börtönügyi Szemle*, 4. szám, 31-37. oldal.

Travis, Jeremy – Solomon, Amy L. – Waul, Michelle (2001): *From Prison to Home: The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry*. The Urban Institute.

Vári István (1980): *Többszörös szabadságvesztéssel sújtott elítéltek vizsgálata*. Bv. Szakkönyvtár, Budapest

Visher, Christy A. – Travis, Jeremy (2003): The transition from prison to community: Understanding individual pathways. *The Prison Journal*, 83(3), 108-126.

Vokó György (1999): *Amagyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs

Ward, Tony – Fortune, Christopher-Alexander (2013): The Good Lives Model: Aligning Risk Reduction with Promoting Offenders' Personal Goals. *European Journal of Probation*, 5(2), 29-46.

Internetes hivatkozások

I1: Büntetés-végrehajtási Szervezet (2024). Egri intézet története. (Online) Elérhető: <https://bv.gov.hu/intezetek/eger/tortenet> (Letöltés ideje: 2024.03.20.)

Törvények, rendeletek

2013. évi CCXL. törvény a büntetés-végrehajtásról